

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
רח' האדמו"ר מצאנז 10
בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

דרשת "שבת שובה" – תשפ"ד

התוכן:

1. מה ההיתר לבטל סכך פסול בתוך כשר (פלפול). (ליל שב"ק פרשת "האזינו") – שיעור 1.
2. הלכות חולה ביום כיפור. (הלכות) (ליל שב"ק פרשת "האזינו") שיעור 2.
3. "למען נחדל מעושק ידינו" – הלכות מצויות של גזל. (ליל שב"ק פרשת "האזינו") המשך שיעור 2.
4. טענת "מקח טעות" באתרוג שנמצא "חסר" השנה שחל יו"ט א' דסוכות בשב"ק. (ליל שב"ק פרשת "האזינו") המשך שיעור 2.
5. כמה פרטי הלכות ב"סוכה" – (ליל שב"ק פרשת "האזינו") סוף שיעור 2.
6. דיני ד' מינים כשיו"ט א' דסוכות חל בשב"ק – (שב"ק פרשת "האזינו") שיעור 3.
7. חיבור פיטם על ידי מחט – (שב"ק פרשת "האזינו") המשך שיעור 3.
8. דיני אבילות הקשורים ליום כיפור – (שב"ק פרשת "האזינו") שיעור 3.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](#)

לעילוי נשמת

מו"ח החבר ר' שלמה בן ר' זכריה חיים זצ"ל
 נלב"ע י"ח תשרי תשפ"ג
 ת.נ.צ.ב.ה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' האזינו תשפ"ד

דרשת שבת שובה (פלפול)

מה ההיתר לבטל סכך פסול בתוך סכך כשר

שנינו במתניי בסוכה (ט:) העושה סוכתו תחת האילן, כאילו עשאה בתוך הבית, והסביר הברייתא משום שנאמר בפסוק "בסכת תשבו" ולא בסוכה שתחת הסוכה, ולא בסוכה שתחת האילן, ולא בסוכה שבתוך הבית. ובגמ' אמר רבא, לא שנו שפסולה אלא באילן שצלתו מרובה מחמתו, אבל אם האילן חמתו מרובה מצילתו כשרה. והק' הגמ', וכי חמתו מרובה מצלתו מאי הוי, הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר – פיי הרי מתערב הסכך הפסול שהם ענפי האילן, יחד עם הסכך הכשר שמסוככת בו הסוכה, ותיי רב פפא בשחבטן – פיי שעירב את סכך הפסול בתוך סכך הכשר. והנה נחלקו הראשונים בביאור האי סוגי, ונ"מ טובא לדינא כמבואר בשו"ע.

ביטול ענפי אילן בסכך לפני סוכות

השו"ע בהל' סוכה (סי' תרכ"ו ס"א) הביא מחלוקת במי שסוכתו תחת האילן, והאילן חמתו מרובה מצלתו, והסוכה צלתה מרובה מחמתה, דלפי הדעה הראשונה בשו"ע, אפילו אם לא השפיל הענפים למטה לערבם עם הסכך, הסוכה כשרה, ואילו הדעה השניה ס"ל, דאם ענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר, פסולה, והסביר שם המ"ב (סק"ו) דס"ל, דכל מה שהוא תחת האילן, כמאן דליתא דמיא, שאינו משמש כלום כיון שהעליון מיצל עליו, וא"כ מן הסכך הנשאר הוא רק חמתו מרובה מצילתו.

והוסיף שם בשו"ע, דאם אין הסוכה צלתה מרובה מחמתה אלא ע"י האילן, צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בענין שלא יהיו ניכרים, ויהא סכך רבה עליהם ומבטלן.

האם הביטול משנה הסכך הפסול לסכך כשר או רק מבטלו ברוב הסכך הכשר

והנה כיון שהביטול מועיל כדי להכשיר את הסכך הפסול, אע"פ שלא נהפך ע"י הביטול לסכך כשר – פיי "פסולת גורן ויקב", הוכיחו רע"א (בהל' ציצית סי' י"א) ושיעורי הגר"י מפוניבז' זצ"ל (בי"מ סי' ח') נגד שיטת העונג יו"ט (סי' ד'), דס"ל שביטול ברוב רק מועיל להתעלם מהחסרון של המיעוט, אבל אינו יכול ליתן דין על המיעוט, ולכן פסק שאם חוטי ציצית שלא נעשו לשמה נתערבו ברוב חוטי ציצית שנעשו לשמה, אינם בטלים, כיון שע"י הביטול אינם נחשבים כטוויין לשמה, דהרי הכא הסכך הפסול, ענפי האילן, לא יקבלו דין של "פסולת גורן ויקב", ובכל זאת מהני הביטול להכשיר את הסכך הפסול (וע"ע בשערי יושר ש"ג פ"ט, ומנ"ח מצוה י' סק"ו, ומרחשת ח"א סי' י"ז סק"ה, ושו"ת להורות נתן ח"א סי' ב' סק"ח).

ג' תירוצים למה עירוב סכך כשר עם סכך פסול אינו נחשב ביטול איסור

הלבוש (שם ס"ב) הקשה דהא קיי"ל (יו"ד סי' צ"ט ס"ה - ס"ו) דאין מבטלין איסור לכתחילה, וא"כ למה מותר להשפיל ענפי האילן ולערבם בסכך, ותיי דסיבת האיסור לבטל איסור לכתחילה היא משום דגזרינן שמא יבא להתיר כל האיסור, וא"כ מצוה שאני, דכיון שמכוון לשם מצוה לא יעשה המצוה בעבירה.

הט"ז (שם סק"ב) הקשה על תירוצו של הלבוש, דהרי גם במצוה זו חז"ל אסרו דבר משום גזירה, דהא אין מסככין בנסרים משום גזירת תקרה (עי' סי' תרכ"ט ס"ח – אמנם ע"י א"ר שם דיש לחלק בין הנידונים), והביא

שני תירוצים אחרים על הקושי, אב"א דכשעושה הסוכה לפני סוכות, עדיין לא שייך אז איסור, דעדיין לא חל חיוב סוכה (וכן תי המ"א סק"ג בשם הב"ח), ואב"א אפילו כשעושה כן בחוה"מ, ג"כ שרי, דהרי אין איסור מצד עצמה של הסוכה לישב בה, אלא שהיושב בה אינו יי"ח המצוה, ולכן לא שייך איסור בעשייתה אפילו כשעושה הסוכה בפסול גמור, וכן פסק המ"ב (סי' תרכ"ו סק"ה) דמותר לבטלו גם בחוה"מ.

עוד כ' ה"ז, שהב"ח הביא עוד תי' בשם המרדכי והאגודה, דהא דאין מבטלין איסור לכתחילה, היינו רק במקום שעושה כן להנאתו כדי לאכול, אבל מצוות לאו ליהנות ניתנו, ולכן אינו נחשב שעושה כן להנאתו. והנה לפי סברת הלבוש והמרדכי והאגודה שבמצוות אין איסור של ביטול איסור, יצא חידוש גדול מאוד, שאם היו לו אתרוגים או לולבים האסורים, מותר לבטל האתרוגים ולולבים המותרים כדי לצאת בהם יי"ח, ובשלמא באתרוג של ערלה שיש לו גם איסור אכילה, הרי כדי להתירו למצוה צריך שיהיה לו גם היתר אכילה, אפשר י"ל דא"א לבטלו משום האיסור אכילה שלו (עי' פמ"ג משב"ז סק"ב), אבל באתרוג גזול או מורכב שאין בו איסור אכילה, אפשר מותר לבטלו ברוב אתרוגים הכשרים, וע' בכורי יעקב (סי' תרכ"ו סק"ג) שכ"כ להדיא, וממילא לכאורה יהיה מותר לבטל אתרוג המורכב באתרוגים הכשרים, וכבר דנו הפוסקים בשאלה זו, ואכמ"ל.

אבל ע' בפמ"ג (יו"ד סי' צ"ט שפ"ד סק"יא) דלהלכה קיי"ל דגם במצוות אסור לבטל איסור לכתחילה, ולכן הסביר הפמ"ג טעם ההיתר, משום דכיון דאי מבטל ליה שרי באכילה, תו אתי למימר דשרי לבטל לאכילה.

שיטת הר"ן שהסכך הפסול מצטרף לסכך הכשר אבל לא מדין ביטול

והנה כל הנדון של ביטול סכך פסול, הוא רק לשיטת הריטב"א (סוכה ט:) ודעימיה, אבל הר"ן (שם ה. לדפי הרי"ף) כתב, דמה שהסכך הפסול מצטרף לכשר אינו מדין ביטול, שהרי דין זה הוא גם באופן שהסכך הפסול ניכר ואפשר להפרידו, ובכה"ג לא מהני ביטול ברוב, וע"כ שאין צירוף הסכך הפסול משום ביטול ברוב, אלא משום שאין המיעוט מבטל את הרוב הכשר, והרוב הכשר מועיל להכשיר את הסוכה, וכמו שמצינו שאף מחצה סכך כשר ומחצה פסול סכך פסול מהני במקום שלא נתבטל הסכך הכשר.

ביטול חמץ ברוב לפני פסח

ה"ט"ז בה"ל פסח (סי' תמ"ז סק"ה) פסק דמותר לבטל חמץ ברוב קודם פסח, דהרי בשעת הביטול הוא דבר היתר. אבל הפמ"ג שם הוכיח מכמה מקומות בש"ס שלא הציעו לבטל ברוב, דגם ה"ט"ז מודה דאסור לקחת חמץ ולערבו בהיתר קודם פסח, ורק אם כבר נתערב בהיתר, ורוצה להוסיף עליו בזמן היתר, בזה התיר ה"ט"ז (וע"ש במ"ב ס"ק ק"ב, דאע"פ שאסור לבטל את החמץ בששים לפני פסח כדי לאוכלו בפסח, מ"מ מותר לערבו כדי להשהותו עד אחר הפסח). אבל לכאורה ק' מה לי אם נפל מעצמו או שעדיין לא נתערב, סו"ס הרי הוא מוסיף ומבטלו, ואם תאמר שלפני פסח מותר, א"כ גם אם עדיין לא נפל יהי מותר. כדי ליישב קושי' זו, נקדים בסוגיא של ביטול בבשר וחלב.

יש לציין שהרמ"א בה"ל פסח (סי' תנ"ג ס"ג) כ' שאם חיטין שצמחו (והם חמץ גמור) נתערבו בחיטין אחרים, אם אין ששים כנגדן אסורים, וכ' המ"ב (סק"ב) בשם ה"ט"ז שמותר להוסיף עליהם עוד חיטים כשרים כדי לבטלן בששים, ולטוחן קודם פסח, ואינו נקרא מבטל איסור, כיון שהוא לפני פסח, ועדיין לא הגיע זמן איסורו. אבל המ"ב כ' שרוב הפוסקים אוסרין, דכיון דמערב אדעתא לאכול אותם בפסח, הוי ליה כמבטל בזמן איסורו, ומ"מ בשעת הדחק אפשר דיש לסמוך על המקילין, והסביר השעה"צ (סקל"א) בשם הח"א, דלהרבה פוסקים ביטול איסור לכתחילה אינו אלא איסור דרבנן, ובדרבנן יש לסמוך בשעה"ד על המקילין.

היתר ניעור כלי של בשר שנפל בו טיפת חלב

כ' בשו"ע (סי' צ"ב ס"ב) דאם טיפת חלב נפל לתוך המרק או לחתיכות, ולא נודע לאיזה חתיכה נפל, נוער את הקדירה כולה עד שישוב ויתערב הכל, אם יש בקדירה כולה טעם חלב אסורה ואם לאו מותרת. הב"י הקשה, הרי אין מבטלין איסור לכתחילה, והאיך מותר לכתחילה לנער את טיפת חלב בקדירה של בשר, כדי להתיר את כל הקדירה.

יסוד האיסור הוא להוסיף היתר כדי לבטל האיסור ולא כשמערב תערובת

היד אברהם שם ת"י דאין זה נחשב כביטול, כיון שאינו מוסיף היתר להאיסור כדי לבטלו, אלא הוא מערב מה שכבר קיים, וכמש"כ הפר"ח בהל' פסח (סי' תנ"ג סק"ג) לבאר מה שפסק השו"ע (סי' תנ"ג ס"ג) דאם לא ביררו החטים מאכילת עכבר אין בכך כלום, והסביר המ"א (סק"ה) דמעט רוק אינו מחמיץ חטה קשה, ולכן אפילו אם אין ששים כנגדן שרי בדיעבד, אבל הט"ז (סק"ב) הביא בשם הטור, דאפילו אם יש בהם נשוכים, אינו אחד מאלף והם יתבטלו כשיטחון אותם, ובכה"ג אין כאן משום מבטלין איסור לכתחילה משום שאינו טוחן החטים כדי לבטלם.

הפר"ח שם הביא מתנ"י בתרומות (פ"ד מ"ח), ר' יהושע אומר תאנים שחורות מעלות את הלבנות, לבנות מעלות את השחורות, והסביר הרע"ב דתאנה של תרומה שחורה או לבנה, שנפלה למאה תאנים של חולין, חציין שחורות וחציין לבנות, כולן מצטרפין לבטלה, שאם הי' רוצה הי' דורסן ומערבן הכל ביחד, והק' התו"ט דהרי אין מבטלין איסור לכתחילה, ות"י דהיינו דווקא להרבות בהיתר כדי לבטל האיסור, אבל בכה"ג שאינו מרבה בהיתר, אלא משנה האיסור מכמות שהי', ומפרידס כאשר הי' מקדם כדי לערבם יחד, ובכה"ג שרי לבטל לכתחילה.

מותר לבטל איסור כשכל כוונתו להתיר ההיתר

עוד תירץ היד אברהם, דאם כוונתו להציל ההיתר ע"י ביטולו, מותר לבטל האיסור ואין זה נקרא מבטל איסור לכתחילה, ולכן כיון שאין כוונתו להתיר לאכול הטיפת חלב, רק שלא יאסור הבשר כולו שרי, והביא מקור ליסוד זה מהמ"א בהל' שבת (סי' של"ה סק"ד) שפסק דאם זב תירוש מגיגית של ענבים שעדיין לא נדרכו, יניח כלי עם מים תחתיו כדי שיתבטל היין במים ראשון ראשון, ואע"ג דאין מבטלין איסור לכתחילה, שאני הכא דאין כוונתו לאכול האיסור, אלא להציל היין. ובאמת הפר"ח הנ"ל כבר הביא יסוד זה מהב"י, דהרי הרמ"א (נ"ד סי' קט"ו ס"ג) פסק דמותר לבשל חמאה של גויים לכתחילה כדי שילכו צחצוחי חלב (פי' שיפרדו מהחמאה, או שיתערבו בתוך החמאה ואינם ניכרים עוד, וממילא הם בטילים בהחמאה שיש בה ששים כנגדן), והסביר הב"י (שם ד"ה ומ"ש שאם נתערבו) דאין זה נחשב כמבטל איסור לפי שאין כוונתו לבטל, רק שילכו לה צחצוחי חלב. כמו"כ נפסק בשו"ע (נ"ד סי' פ"ד ס"ג) דבש שנפלו בו נמלים, יחממנו עד שיהא ניתך ויסננו, אע"פ דע"י כן נפלט טעם הנמלים בדבש ומתבטל שם, והסביר הב"י שם טעם ההיתר, לפי שאין כוונתו אלא לתקן הדבש, וכיון דאינו נהנה מן האיסור כלל, אלא רוצה להפריד האיסור מן ההיתר כדי לאכול ההיתר, אין זה נחשב כמבטל איסור, דאי לא תימא הכי, האיך התירה התורה להגעיל כלים, אעכצ"ל כמש"כ הר"ן בע"ז (י"ב: ד"ה איבעיא), כיון שמתכוון להכשיר הכלי ואינו נהנה מן האיסור שרי. והנה השד"ח (כללים מערכת א' סק"ד) כ' דהיתר זה הוא יסוד בפוסקים, וכן מבואר בגדולי הראשונים בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תצ"ה), ור"ן הנ"ל, ושו"ת הריב"ש (סי' שמ"ט), ושו"ת תרוה"ד (סי' קי"ד וסי' קע"א), וטור (א"ח סי' תנ"ג). הרי מבואר דכאשר כוונתו בביטול האיסור, הוא כדי להתיר את המותר, ולא כדי להתיר את האיסור, מותר לבטל איסור לכתחילה.

ביאור בשיטת הפמ"ג שחילק בין אם החמץ נפל ברוב מעצמו ובין אם הוא רוצה לבטלו ברוב בידים

לפי כל הני ראשונים, יש לבאר למה הפמ"ג הסביר את שיטת הט"ז, דלפני פסח מותר לבטל החמץ ברוב רק אם כבר נפל שם לפני פסח, אבל אסור להכניסו שם בידים כדי לבטלו, ואע"ג שמדובר לפני פסח, לפני זמן איסורו. בכל זאת כאשר כוונתו אינו כדי להתיר את החמץ האסור, אלא כדי להתיר את ההיתר שהוא הרוב, בכה"ג שרי, ולכן כיון דהחמץ נפל לתוך היתר לפני פסח, והוא רוצה לאכול ההיתר בפסח, בכה"ג התירו לו להוסיף עליו, אבל אסור לערבבו לכתחילה, דאז רוצה להתיר את האיסור

ולכאורה צריך להבין, דהרי הט"ז בהל' סוכה הסביר בתירומו הראשון, שההיתר לבטל ענפי האילן בסכך לפני סוכות, הוא משום שעדיין לא חל דיני סוכה, ועדיין לא הגיע לזמן איסורו, ואילו לפי הפמ"ג בהל' פסח, גם לפני פסח ההיתר הוא רק להוסיף אחרי שכבר נתערב, ולא לערבבו לכתחילה וצע"ק. שוב ראיתי דבשו"ת רע"א (ח"א סי' ל"ח ד"ה אח"כ) כבר העיר כן על הפמ"ג.

אין היתר לחלל שבת במקום פקו"נ כדי להציל מאיסורים

והנה שנינו ביומא (פ"ג), מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל, טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה. וכבר מפורסם קושיית הפרשת דרכים (דרוש י"ט), כיון דקיי"ל דהקל הקל תחילה, אי"כ למה מאכילין אותו נבילה, נאמר לו דאע"פ שהוא צריך לאכול כל כמות הטבל לצורך בריאותו, מ"מ יכול להפריש תרו"מ מהטבל, ולאחר ההפרשה יבטל התרומה חד בתרי בתוך החולין, ונמצא שלא אכל איסור כלל, ואפילו אם נאמר שהאיסור לבטל איסור ברוב הוא מדאורייתא, מ"מ איסור זה יותר קל מאכילת טבל.

ותי' הפרשת דרכים שלא הותר לעבור על איסור אי"כ הוא מביא בזה רפואה לחולה, אבל כאשר הוא רק להקל מעבירות ואינו מרפא החולה, אין היתר לעבור איסור עבור זה, ודבריו הובאו להלכה בפמ"ג בה"ל שבת (סי' שכ"ח אי"א סק"ט), ומה"ט פסק מרן הגריש"א זצ"ל דאין להתיר לבעל ללוות את אשתו היולדת בשבת כשנוסעת לבית חולים בלילה מחוץ לעיר, אם כל כוונתו היא רק כדי להצילה מאיסור יחוד כאשר אינה צריכה לעזרתו, משום שהחילול שבת של נסיעת הבעל אינה לצורך רפואתה אלא משום איסור יחוד, וע"ז לא מצאנו שמותר לו לחלל שבת, אע"פ שהיא בגדר חושיב"ס.

שיטת החת"ס דמותר לבטל איסור כשאינו נהנה מהביטול

החת"ס ביומא (פ"ג. עמוד ר"ו סוד"ה ובזה) ג"כ הביא קושי' זו של הפרשת דרכים, שיפריש תרומה מהטבל ויערבה בתוך הפירות, ואע"ג דאין מבטלין איסור לכתחילה, בכל זאת יש להקשות כן, דכיון דאיסור זה הוא דווקא כשרוצה להתיר איסור שהי' אסור לו, שאני הכא דהאיסור הזה הרי מותר לחולה שיש בו סכנה, ואפילו אם הטבל או התרומה הם בעין, ורק משום מאכילין אותו הקל הקל אין מאכילין אותו טבל, אי"כ למה לא נתיר לו לאכול ע"י ביטול (עי' דרוש לשבת שובה שנת תקנ"ז ד"ה ובזה נבא ליישב, וכן בשו"ת חת"ס יו"ד סי' שיי"ט).

הרי מבואר בחת"ס חידוש גדול עוד יותר ממש"כ הני ראשונים הנ"ל, דכל האיסור לבטל איסור לכתחילה הוא רק כשרוצה להתיר ולאכול מה שהתורה אסרה עליו, אבל במקום שהתורה לא אסרה עליו, ואינו נהנה מהביטול, כגון באופן הנ"ל של חושיב"ס, דבלא"ה מותר לו לאכול משום פקו"נ, בזה לא נאמר הדין של אין מבטלין איסור לכתחילה.

שיטת הפרי תואר דאסור לבטל איסור גם כשאינו נהנה מהביטול

אבל מאידך גיסא לא משמע הכי בפרי תואר (יו"ד סי' צ"ט סוסק"ח), דהרי נסתפק שם אם יש איסור לבטל איסור כדי להאכילו לגוי, כגון שהיו לו ב' חתיכות של היתר ורצה להניח לפני הגוי לאכול או לשלוח לו ג' חתיכות, האם מותר לערב חתיכה של איסור עמהם כיון שמותר לגוי לאכול נבילה, ואין בו משום לפני עור, וכתב דמסתבר לו דגם לשדורי לגוי אסור דהא סו"ס קא שרי איסור, דהא מילתא עצמה אסר לה רחמנא. הרי מפורש, דאע"פ שאינו נהנה כלל מהביטול, דבלא"ה מותר ליתן נבילה לגוי, בכל זאת אם ביטל האיסור עובר, משום דלכתחילה אין לבטל איסור.

שני מהלכים בסיבת האיסור לבטל איסור לכתחילה

הרי מבואר בפרי תואר, דמעשה הביטול אסור גם כשאינו נהנה מביטולו, משא"כ לפי החת"ס, כל זמן שאינו נהנה מביטולו משום שהאיסור מותר לו כגון בחושיב"ס, אע"פ שהוא אסור לאחרים, אין איסור לבטלו, ואפשר י"ל דנחלקו במחלוקת האחרונים בסיבת האיסור לבטל איסור, דהרי בזכר יצחק (סי' ל"ו) ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קכ"ב) הסבירו, כמו שדשיל"מ אפילו באלף לא בטיל, ופרש"י בביצה - עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, ה"ה בהיתר שמותר לאוכלו לכתחילה, דאין לערב בו איסור ויצטרך לאכול יחד עם איסור, אע"פ שכשמבטלו ביטל את האיסור, אבל אין לסמוך על הביטול כשיכול לאכול בלי ביטול. בנוסף לכך יש להוסיף, דאסור לאדם להפקיע מעצמו האזהרה שהתורה הזהירתו לנהוג איסור בדבר שהוא אסור, ולא לחפש להפוך האיסור להיתר.

לפ"ז אפשר י"ל דהחת"ס ס"ל כסברת הזכר יצחק ומהר"ם שיק, דכל האיסור הוא כדי שלא יצטרך לאכול ההיתר יחד עם האיסור, והרי באופן של חושיב"ס שאינו נהנה מהביטול כלל, משום שיכול לאכול אפילו בלי לבטלו, לכן ס"ל דמותר לבטלו, משא"כ הפרי תואר ס"ל דאסור להפוך איסור להיתר, ואין נ"מ אם יהנה או לא יהנה ממנו, סו"ס הוא הופך היתר לאיסור, ודבר זה אסור.

לעילוי נשמת

מו"ח החבר ר' שלמה בן ר' זכריה חיים זצ"ל
 נלב"ע י"ח תשרי תשפ"ג
 ת.נ.צ.ב.ה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' האזינו תשפ"ד

דרשת שבת שובה (הלכות)

קיצור דיני חולה ביוהכ"פ

גדרים בחולה ביוהכ"פ

מצוה על כל חולה להבדק לפני יום הכפורים אצל רופא, כדי שידע אם הוא חייב לצום, או שחייב לאכול חצאי שיעור, או לאכול כדרכו (שבת שבתון ס"א). בגדר של חולה שיש בו סכנה, היינו אפילו אם עכשיו אינו בסכנה, אלא שאם יצום יתכן שתתגבר מחלתו, ויכול להגיע לידי סכנה (בה"ל סי' תרי"ח ס"א ד"ה חולה בשם הפמ"ג וח"א).

אם התענית היא סכנה לחולה מצוה לו לאכול ואסור לו להחמיר לצום

חולה שסכנה לו להתענות, מקיים מצוה אם יאכל ביוהכ"פ (מ"ב סי' ר"ד סקמ"ז בשם המ"א) והיעב"ץ ז"ל במור וקציעה (סי' קצ"ו ד"ה ואף שבט"ז) כתב, וז"ל ואצלי שוה הוא האוכל ביום הכפורים מפני הסכנה, כמתענה בו, כי מי שצוה על התענית, הוא יתברך צוה על האכילה בו לצורך פקוח נפש, ד"וחי בהם כתיב" עכ"ל. ואדרבה המ"ב (סי' תרי"ח סק"ה) כ' בשם הפוסקים, שאם החולה רוצה להחמיר על עצמו אחר שצריך לכך, עליו נאמר "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" (בראשית ט' ה'), וכשיאכל א"צ כפרה, דאונס רחמנא פטריה (ומרן הגרשז"א זצ"ל הוסיף, דכמו שאין מצטערים על מילה בשבת, כך אין להצטער כשצריך לחלל שבת משום פיקוח נפש – שולחן שלמה סי' שכ"ח סק"ד אות ג' – וא"כ ה"ה במי שצריך לאכול ביוהכ"פ במקום פיקוח נפש או ספק פיקוח נפש), ובשו"ת בנין ציון (ח"ב סי' כ"ה) כ' דאפילו אם הרופא טעה בהבחנתו, ולא היה צריך לאכול, בכל זאת החולה שאכל א"צ כפרה, כיון שנפסק בשו"ע שצריך לעשות ע"פ הרופאים, והוסיפו פוסקי זמננו (מרן הגרשז"א זצ"ל בשש"כ פל"ב הערה כ', ושו"ת שבט הלוי ח"א סי' ס' סק"ו, וח"ג סי' ל"ז), דאין זה כטועה בדבר מצוה ולא קיים מצוה, משום שלומדים מהפסוק "וחי בהם" שכל מה שעושים משום ספק פקו"נ נחשב כדבר מצוה.

בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ר"ס) הוסיף, שאם בכל זאת יתענה, אינו מצוה אלא עבירה, ואינו אפילו מצוה הבאה בעבירה (דלא כשו"ת מהר"י אסאד או"ח סי' ק"ס שכתב שהוא מהבב"ע), דהרי מצוה וחיוב בודאי אין כאן, ויש רק עבירה או ספק עבירה. עוד הוסיף דהיינו אפילו אם הרופאים אמרו שיאכל משום ספק, מ"מ הא קיי"ל דספק פיקוח נפש דוחה שבת וכל התורה מדכתיב "וחי בהם", ויקבל שכר כאילו התענה, כמו שאחז"ל חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה, הוי כאילו עשה המצוה.

מרן הגרשז"א זצ"ל הוסיף (שש"כ פל"ט הערה ד'), דאפשר באופן שהחשש לפקו"נ הוא רק חשש של מיעוט שאינו מצוי, שפיר יכול להחמיר ולצום, ולסמוך דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ולא חשיב כשכיח היזיקא כיון שזה רק מיעוט שאינו מצוי (וכעין זה כ' בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' שני"א).

תרי"ח ס"ג) שכתב שיאכיל את החולה פחות מככותבת "ואח"כ ישהו" כדי אכילת ד' ביצים, ויחזרו ויאכילוהו כשיעור אכילה ראשונה. אבל החזו"א (סי' ל"ט סק"י"ח) היקל בדבר, וכתב שלשון המ"ב אינו מכוון, והשיעור מתחיל מתחילת האכילה (וכשיטת המ"ב בהל' פסח הנ"ל), והגר"ז מוולנא זצ"ל (בתולדות אדם דף ב:) כ' שהלשון "בין אכילה לאכילה", אפשר שהוא כולל גם עצם האכילות, והביא ראיה מעשרת ימי תשובה שנקראים ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ, אע"פ שר"ה ויוהכ"פ עצמם הם בכלל עשרת ימי תשובה, וכ"כ המנ"ח (מצוה ש"ג סק"י), והרש"ש בשבת (ע"א). כבר הק' שיש סתירה ברש"י שם בשאלה זו, אם החשבון הוא מתחילת האכילה, או רק מסופה (וע"ע בדע"ת למהרש"ם סי' תע"ב ס"ט, ושו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' ש"ג ואכמ"ל), וע' בשש"כ (פ"י ס"ט) שכתב **שהתשע דקות הם מסוף האכילה הראשונה, לתחילת האכילה השניה** (והסביר דיש לחוש שמא יבוא לאכול חלק מן השיעור בדקה השמינית או התשיעית, וישוב ויאכל פחות מכשיעור מיד לאחר סוף תשע הדקות, ובכה"ג מצטרף ויתחייב).

האם מודדים את הזמן מהבליעה או מהלעיסה

יש חולים שלוקח להם הרבה זמן עד שמצליחים לבלוע מה שהכניסו לפה, בין אם הוא נוזלים לשתיה, ובין אם הוא אוכל שצריך ללעוס, ודנו פוסקים, דלפי השיטות שהתשע דקות מתחילים מהתחלת האכילה הראשונה, האם מודדים הזמן מהתחלת הלעיסה, או רק מזמן הבליעה בפועל. בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' ק"י"ט אות ג') כ' שמדויק מלשון הח"י, דמלעיסה חשבינן, והיינו משעה שמתחיל הנאת גרונו (וכ"כ שם סי' קע"ג סק"ה), ובשו"ת שביבי אש (ח"ד סי' כ"ח) האריך טובא בשאלה זו, והביא שגם מרן הגריש"א זצ"ל ס"ל דהתחלת האכילה היא מהלעיסה, אבל מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל ס"ל דמשערין רק מהבליעה. עוד הוסיף בשו"ת שביבי אש, ששמע ממרן בעל שבט הלוי זצ"ל, שאין מחשבין מתחילת הלעיסה אלא מסופה, שאז הוא כבר מוכן וראוי לבלעה.

האם פירות מרוסקים נחשבים כאוכלים או משקים

יש להסתפק בדין של פירות וירקות שנתרסקו ונהפכו לנוזלים, האם דינם כמאכל או כמשקה, ונ"מ טובא לגבי שיעורם. הגר"ש קלוגר זצ"ל בספר החיים (סי' תרי"ב) כתב שדינו כמשקה, והביא ראיה מהרמב"ם (הל' מאכ"א פי"ד ה"ט) שכתב, וז"ל אם המחיה את החמץ בפסח ושתאו, שיעורו רביעית עכ"ל - הרי מבואר שמאכל שנתרסק והפך למשקה, שיעורו רביעית כמשקה, וא"כ ה"ה לגבי יוהכ"פ, דינו כמשקה ושיעורו כמלוא לוגמיו. אבל מו"ר שליט"א בתורת היולדת (הנדמ"ח במוספים וביאורים סי' ע"א) העיר דיש לדון טובא בראייתו, דלענין חמץ בפסח ושאר מאכלות אסורות, האיסור הוא פעולת האכילה, ואז האיסור נקבע על פי הפעולה, ובמאכל שנתרסק הפעולה בו היא כמו שתיה, ולכן יש לדנו כמשקה, משא"כ ביוהכ"פ שלא נאמר בו "לא תאכל", ולא נאסר בו מעשה האכילה, כי אם ביטול העינוי (ע' שאגת אריה סי' ע"ז), שוב אין לדון אחר הפעולה אלא על טבעו של המאכל, אם הוא מאכל או משקה, וא"כ גם פירות מרוסקים, כיון שבטבעם הם מאכל, יש לדונם כאוכל ששיעורו בככותבת, אע"פ שצורת הפעולה נעשתה בדרך של שתיה, ולמסקנא נשאר בצ"ע, וא"כ צריך להחמיר לדונם כחומרת מאכל, וגם כחומרת משקה.

חולה או יולדת שיאכל פחות מכשיעור - האם יקבל ע"ע חמשה עינויים

יש להסתפק בחולה או יולדת שיאכלו פחות מכשיעור משך יוהכ"פ, האם יאמרו הנוסח בתפלת זכה "הריני מקבל עלי לענות נפשי וגופי ביוהכ"פ זה... והריני מקבל עלי מעתה איסור מלאכה וחמשה עינויים איסור אכילה ושתיה ורחיצה וסיכה וכו'", דלכאורה יש מקום לומר שלא יזכירו עינוי של אכילה ושתיה.

והנה בשו"ת מנח"י (ח"ו סי' נ"ח) דן בשאלה זו והביא מה שהחמדת שלמה אמר כשחלה והרופאים אמרו לו שלא יתענה ביוהכ"פ, שיש לו עצה שיהי מותר לו לאכול ח"ש ביוהכ"פ לפמ"ש"כ הר"ן בשבועות (כ"ב). דאע"פ דח"ש אסור מה"ת, מ"מ אם נשבע שלא יאכל אין איסור בפחות מכזית, דאין דעתו רק על כזית ולא חזי לאיצטרופי, וא"כ כיון דקיי"ל דאין איסור חל על איסור חוץ מאיסור כולל או איסור מוסיף, א"כ משכחת לה שישבע בערב יוהכ"פ שלא יאכל, וממילא כשיחול יוהכ"פ בלילה, לא יחול איסור יוהכ"פ

על איסור שבועה הקדום, ואע"פ דיוהכ"פ יותר חמור, מ"מ לשיטת תוס' בחולין (ק"א) אין זה נחשב כאיסור מוסף, וירויח בזה שיהי' מותר לו לאכול ח"ש ביוהכ"פ, דאיסור יוהכ"פ לא חל, ולגבי האיסור שבועה ח"ש מותר לפי הר"ן. וסיים שם המנח"י דכיון דהט"ז ובי"ח ס"ל דכל קבלת תענית יש בה משום שבועה, א"כ כשמקבל עליו התענית הוי כמו שבועה, וסיים שם דאם לא הרויח אבל גם לא הפסיד, וכן פסק למעשה עוד פעם (ח"י סי' ל"א סק"י), **שיאמר הריני מקבל עלי מעתה איסור מלאכה וחמשה עינויים, איסור אכילה ושתייה בכשיעור** (אולם עי' בשו"ת ציץ אליעזר ח"יב סי' א' סוסק"יז מש"כ אודות עצת החמדת שלמה).

אבל מו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א (שבת שבתון הערה מ"ג) הוסיף, **דאם קיים חשש שמא מצבו של החולה יחמיר ויזדקק לאכול כשיעור שלם ביו"כ, עדיף טפי שלא יאמר הלשונות בכלל, משום שאם יצטרך לאכול כשיעור, חוץ מאיסור אכילה של יו"כ, יעבור גם על איסור שבועה או נדר בקבלת תענית, והוסיף שאם קיבל ע"ע ונצרך לאכול, יתיר את נדרו. ובעצם העצה של החמדת שלמה, כ' שם שיתנה החולה, ויאמר דאם כלפי שמיא גליא שהשבועה תועיל, הריני נשבע.**

ברכות הנהנין לחולה שאוכל ושותה שיעורים

חולה או יולדת שאוכלים ושותים פחות מכשיעור ביוהכ"פ, מברכים ברכה ראשונה (דלא כשיטת הרא"ה הובא בשעה"צ סי' ר"ד סק"מ, דאינו מברך משום דהיא הנאת אונס ולא חשיבא הנאה), ולא גרע מהאוכל מאכל או משקה של איסור מפני הסכנה שמברך עליהם כמבואר בשו"ע (סי' ר"ד ס"ט), והוסיף שם במ"ב (סקמ"ו) דכל שכן כשחולה אוכל ביוהכ"פ שהמאכל הוא של היתר ורק הזמן הוא האיסור.

הברכה הראשונה שמברכים על המאכל או המשקה פוטר כל מה שיאכלו או ישתו, אע"פ שאוכל ושותה בהפסקים של תשע דקות, ובתנאי שלא יסיח דעתו מלהמשיך לאכול ולשתות, כמבואר בדע"ת (סי' תרי"ח ס"ז) ויותר באריכות בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' ל"ח). לפי המ"ב (סי' קפ"ד סק"יז) אפילו אם בירך על המאכל ולא המשיך לאכול אחרי תשע דקות אלא אחרי שכבר עבר זמן עיכול (72 דקות), כל שהתכוון להמשיך לאכול, ולא הסיח דעתו, אינו חוזר לברך. ומ"מ אם אכל פירות או שאר דברים שאינם טעונין **ברכה אחרונה במקומם** (ואפילו פת אם הוא פחות מכזית), **ויצא חוץ לדירתו, חייב לחזור ולברך כמבואר בהל' סעודה** (סי' קע"ח).

אבל לכאורה יש להקשות דכיון שאסור לו לאכול בין האכילות של פחות מכשיעור, כדי שלא תחשב כאכילת שיעור שלם תוך כ"פ, א"כ אפשר הוי הפסק לגבי הברכה ראשונה, וכעין מש"כ הגר"א (הובא בב"ה"ל סי' קע"ח ס"ז ד"ה דברי רשות) דאנחנו מברכים בפ"ג על כל אחד מהד' כוסות משום שחייב להפסיק ביניהם בהלל והגדה ולכן נחשב כהפסק, א"כ נאמר גם ביו"כ דנחשב כהפסק כיון שאסור לאכול בין אכילה לאכילה. המהרש"ם הנ"ל וכן בשו"ת שבה"ל (ח"י סי' צ"ג) תי' בכמה אופנים, אב"א דיש לחלק בין מי שמפסיק בידיים בין האכילות, כגון בהלל והגדה, או בתפלה להראשונים שמחמירין וסוברים דהוי הפסק באמצע הסעודה (אנן קיי"ל דלא הוי הפסק עי' שו"ע סי' קע"ח ס"ו), ואב"א דדמי למש"כ הפמ"ג (א"א סוסי' ר"ו) דמי שבירך על המאכל בסוף התענית, אע"פ שאסור לו לאכול אז, יכול לאכול במוצאי התענית על סמך ברכתו אם לא הסיח דעתו דהוי רק מחוסר זמן, וזמן ממילא קאתי, וא"כ נימא הכי גם בנד"ד דכיון דזמן ממילא קאתי, אע"פ שאסור לו להמשיך לאכול עד שיעברו תשע דקות, מ"מ אינו נחשב כהפסק והיסח הדעת.

אבל אינו יכול לברך ברכה אחרונה, כיון שבשתיית שיעורים שותה פחות מרביעית, ואין הרבה שתיות מצטרפות כיון שמפסיק ביניהן ביותר מכדי אכילת פרס. כמו"כ באכילת פחות מככותבת, אע"פ ששיעורו יותר מכזית, מ"מ פסק מרן הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תרי"ח וע"ע בהליכות שלמה פ"ו ס"יא) דאין לברך ברכה אחרונה משום שלגבי חישוב שיעור כותבת מחמירין שלא נתקטנו הביצים ואוסרים לאכול יותר מ-30 סמ"ק, ואילו לגבי ברכה אחרונה חיישינן שנתקטנו הביצים ושיעור כזית הוא הרבה יותר מזה, ולכן מספק א"א לברך ברכה אחרונה, ואין האכילות מצטרפות כיון שמפסיק ביניהן יותר מכדי אכילת פרס.

קידוש לחולה שצריך לאכול

כ' המ"ב (סי' תרי"ח סקכ"ט) דחז"ל לא תקנו קידוש למי שצריך לאכול ביוהכ"פ, ואפילו כשחל בשבת (דלא כרע"א שם, ועי' מש"כ במעדני יום טוב ח"ג סי' י"א).

נטילת ידים למי שאוכל פת ביוהכ"פ

כ' הפוסקים (שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת יו"ד סי' י"א סק"ג, ושש"כ פליט הערה ק"ו בשם מרן הגרשז"א זצ"ל, ושו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קל"ט) שחולה שצריך לאכול פת ביוהכ"פ, יטול ידיו עד הפרק כדרכו בכל השנה (עי' מ"ב סי' קס"א סכ"א), דאין זו רחיצה של תענוג (דלא כשו"ת מהרי"ל דיסקין קו"א אות ס"ח שכתב שא"צ נטילה כלל), וכמש"כ המ"ב (סי' תרי"ב סק"ז) לענין רחיצת ידיים של הכהן העולה לדוכן.

אם אוכל פחות מכשיעור כביצה, די"א שא"צ נטילה כל השנה (מ"ב סי' קנ"ח סק"ט), בכל זאת יכול להקל ליטול ידיו כיון שאין זה רחיצה של תענוג (מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל – הובא בתורת המועדים סי' תרי"ח סק"ל), ומ"מ אינו מברך ענט"י א"כ אינו אוכל לשיעורין (עי' הוראת רופא), ויאכל כביצה פת (מ"ב שם), וי"א דהיינו דווקא אם אוכל כל אחד משני הזיתים (שהם ביחד כביצה) תוך כדי אכילת פרס (קצוה"ש סי' פ"ב סק"י וסי' ל"ו סק"ה, ושו"ת שנות חיים (סי' רל"ט)).

לחם משנה לחולה שאוכל ביוהכ"פ

אם חולה צריך לאכול רגיל ביוהכ"פ בלי שיעורים, כ' המ"א (סי' תרי"ח סק"י) בשם הכנה"ג דחולה שאוכל ביוהכ"פ בוצע על לחם משנה, וחולק עליו וכי שאינו צריך לבצוע על לחם משנה דלא תקנו כן ביוהכ"פ, ומכל שכן לחולה המסוכן שאין דעתו מיושבת עליו, והסביר המחצית השקל שהמ"א ס"ל דלחם משנה אינו אלא תקנת חז"ל ואינה חובה כ"כ (זהו שיטת המ"א סי' רנ"ד סק"ג, ודלא כט"ז סוסי' תרע"ח, דס"ל דלחם משנה הוא מה"ת), וא"כ י"ל דביוהכ"פ לא תקנו לחם משנה וטעם הדבר הוא משום דכל חיוב לחם משנה הוא זכר למן כמבואר בשבת (ק"י:), וביוהכ"פ נהי דלא ירד בו מן כמבואר בתוס' בביצה (ב: ד"ה והיה) מ"מ הסברא אומרת דבערב יוהכ"פ לא ירד פי שנים כמו שירד בעש"ק, דלא הוצרכו מן ליוהכ"פ משום שהתענו, ואע"פ שנפל בעיו"כ לצורך תינוקות וחולים, מ"מ חז"ל לא תקנו לחם משנה ביוהכ"פ כיון דאכילה זו אינה אלא דרך מקרה.

אבל בלקוטי חבר בן חיים תמה על המחצה"ש, דנהי דלא היו צריכים לחם משנה בעיו"כ משום שלא אכלו ביוהכ"פ, אבל סו"ס כולם אכלו במוצאי יו"כ. ועוד יותר תמוה דהרי בתוס' בביצה שם יש מחלוקת המדרשים אם המן נפל ביום טוב, ואפילו למ"ד דס"ל דשפיר נפל מן ביו"ט, מ"מ כו"ע מודו שלא ירד ביוהכ"פ דקיי"ל (סי' תט"ז ס"ד) דיוהכ"פ הרי הוא כשבת בין לענין עירובי חצירות בין לענין עירובי תחומין, משום שיש איסור הוצאה ביו"כ כמו בשבת. ולפ"ז למה לא יצטרכו החולים לבצוע על לחם משנה ביוהכ"פ דהא בודאי נפל מן כפול בעיו"כ, ותי' שם דאפשר כיון דהמן שנפל בעיו"כ לא נפל לצורך יוהכ"פ רק לצורך מוצאי יוהכ"פ לכן לא שייך לחם משנה ביוהכ"פ עצמו.

והנה אע"פ שהשו"ע הרב (סי' תרי"ח ס"ט) והח"א (כלל קמ"ה סל"ב) פסקו כמו המ"א, מ"מ המור וקציעה (סוסי' תרי"ח) החמיר ופסק דלא כמ"א, וכי דכיון שהמן לא ירד ביוהכ"פ, ובודאי נפל לחם משנה בערב יוהכ"פ, לכן חולה שאוכל ביוהכ"פ צריך לבצוע על לחם משנה, ועי' במט"א (סי' תרי"ח ס"ז) שפסק כמו המו"ק דיש לבצוע על שתי ככרות, וסיים דמ"מ כיון שיש חולקים ע"ז, אם יש טורח להחולה, רשאי להקל שלא לבצוע על לחם משנה, ולכאורה תמוה למה המ"ב לא הזכיר דין זה בכלל וצ"ע.

יעלה ויבא בברכת המזון ובברכה אחת מעין ג'

כ' בשו"ע (סי' תרי"ח ס"י) שחולה שאכל ביוהכ"פ באופן שמברך ברהמ"ז, אומר יעלה ויבא ומזכיר יוהכ"פ (משום שאכל בהיתר וממילא דינו ככל יו"ט – מ"ב סקכ"ט), והוסיף המ"ב (שם) שאם שכח לאומרו א"צ לחזור, דבלא"ה יש חולקים וס"ל שלא יאמר יעו"י, דלא תקנו לאומרו רק במקום שיש מצוה לאכול משום יו"ט. מרן הגרשז"א זצ"ל פסק דגם אם מברך ברכה אחת מעין ג', יזכיר יוהכ"פ (שש"כ פליט הערה ק"י"ב).

ביטול תפלה בצבור או אכילת ח"ש ביוהכ"פ

בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כ"ג) כי דמי שיצטרך לאכול ביוהכ"פ אם ילך לבהכנ"ס, יתפלל ביחידות ויפסיד קרה"ת, דאינו כדאי לדחות איסור כרת דאורייתא, והוסיף הגרשז"א זצ"ל (ששי"כ פליט הערה צ"ז) דאפילו אם הותר לו פחות פחות מכשיעור בהיותו חולה, אבל אם ע"י ההליכה לבהכנ"ס, יצטרך לשתות אפילו פעם אחת נוספת פחות מכשיעור, עדיף טפי שישכב בביתו ולא יתפלל בציבור.

ומה"ט גם פשוט דאם ע"י הליכתו לביהכנ"ס ביוהכ"פ יצטרך לאכול ח"ש, בודאי עדיף שישאר בביתו ולא ילך לביהכנ"ס.

חיוב הבעל להפסיד תפלה בצבור כדי שאשתו תוכל לצום

לפעמים מעוברת אינה יכולה לצום משום שהיא עסוקה בטיפול הילדים, אבל אם תשכב במטתה תוכל לצום, ומאידיך גיסא אם תצטרך לקום ולהתרוצץ ולטפל בהם, תזדקק לאכול חצי שיעור, כי הפוסקים (הליכות שלמה ח"ב פ"ד הערה 24, ושבת שבתון הערה קי"ג) דכשאין אפשרות להעזר ע"י אחרים, מצוה על הבעל להשאר בביתו ולא יתפלל בצבור כדי שאשתו תוכל לצום ביוהכ"פ, ואע"פ דבשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ז') פסק דא"צ לעשות טצדקי כדי למנוע חבירו מחלול שבת במקום פקו"נ, הסביר בהליכות שלמה (שם) דשאני הבעל שמוטל הדבר עליו כלפי אשתו.

חיוב הבן להפסיד תפלה בצבור כדי שאביו החולה יאכל חצי שיעורים ולא שיעור שלם

כמו"כ פסק מו"ר שליט"א (בשבת שבתון הנ"ל), אם אביו הוא בגדר חולה שזקוק לטיפול ע"י אחרים, והם יאכילוהו שיעור שלם ולא יקפידו על ח"ש, חייב הבן בכה"ג שלא להתפלל בצבור כדי להאכיל לאביו ח"ש במקום שיעור שלם, משום שע"ז מציל אביו מאכילת שיעור שלם, והרי מבואר בתוס' בשבועות (כ"ט. ט.) דמי שבידו למנוע חבירו ולא מנעו, נתפס באותו עון. והוסיף עוד סברא דמצד מצות כיבוד אב ואם, "מאכילו ומשקהו" מוטלת עליו, אלא שהרשות בידו להאכילו ע"י אחר, אבל היינו דווקא כששלוחו יאכילו כדן, משא"כ אם יאכילו שיעור שלם שהוא שלא כדן, חזרה חיובו למקומו. ואע"פ שאם אביו חולה משותק ר"ל, ובנו לומד בישיבה ואין לאביו מי שיניח לו תפילין אם בנו לא ישאר בבית, קיי"ל דאין הבן חייב להשאר בעיר כדי להניח תפילין על אביו למחרת, שאני התם שאביו יהי' אנוס ופטור ממ"ע דתפילין, משא"כ בנד"ד שיאכילו אותו באיסור במה שיתנו לו שיעור שלם כשיספיק לו גם ח"ש, הרי אין כאן רק ביטול מ"ע באונס, אלא ספיי של איסור, ובזה חייב הבן למנעו.

האם חולה שאוכל ביוהכ"פ יכול להיות ש"צ

מעשה שהיה בת"ח מכובד שיש לו חזקה להיות הבעל תפלה ביוהכ"פ, אבל כיון שנחלה, הרופא אסר עליו לצום, ושאלתו בפיו האם מותר לו להיות ש"צ כאשר הוא אינו צם, והוא הוסיף שאף אחד לא יודע שהוא חולה ושהוא יאכל ביוהכ"פ, ולכן לדבריו יש קצת כבוד הבריות אם יצטרך לומר לציבור שאינו יכול לשמש כש"צ משום שהוא אוכל ביוהכ"פ.

והנה לכאורה יש לחלק בין אם הוא אוכל שיעורים, דאז הוא נחשב שמתענה (עי' מרחשת ח"א סי' י"ד סק"ד), לבין אם אוכל כרגיל. הפסקי תשובה (סי' ק"ב בסוף ההג"ה – עמוד כ"ו) הסתפק בספק זה, וכמו"כ בכהן גדול שהוכרח לאכול ביוהכ"פ, האם הוא כשר לעשות העבודה, ולא פשט ספיקותיו. מו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א כ' (שבת שבתון עמוד רצ"ד) דגם אם הרופאים הורו לו לאכול, אבל עדיין אסור לו לאכול יותר מהצריך לו, וכעין זה פסק בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנ"ז) בענין עליה לתורה לחולה שאוכל בת"ב וז"ל וכי החולה אינו מחוייב בדבר התענית, ואינו מתענה בו, והלא לא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו, ואם די לו בשתיה לא יאכל, ואם די לו באכילה פעם אחת לא יאכל פעמיים, וגם שאר עינויים אם אינו צריך לנעול ולרחוץ ולסוך אסור לו, נמצא שהוא מהמתענים והמחוייבים בדבר, ואפילו הותר בכל הנ"ל, מ"מ ת"ב יום הוא שנתחייב בקרה"ת שחרית ומנחה, אפילו מי שאינו מתענה בו, לא יצא מכלל החיוב הנ"ל עכ"ל. הרי מבואר שיכול להיות ש"צ מתרי טעמי, אבי"א שגם אם הוא אוכל, אבל עדיין מעונה במדה מסויימת כיון שאסור לו לאכול יותר ממה שהוא צריך למחלתו, ועוד דגם הוא חייב בתפלה. ולכן פסק שאם קשה למצא ש"צ אחר, מותר לו להיות ש"צ, בפרט אם אוכל פחות פחות מכשיעור.

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' קע"ו) ג"כ דן בשאלה זו, אם חולה שצריך לאכול ביוהכ"פ יכול להיות ש"צ למוסף, והביא ראיי בשם האו"ש שבחנכת בהמ"ק חינכו את "בין הבדים" בעבודת יוהכ"פ אע"פ שלא צמו, וכיון שענין ש"צ הוא ככה"ג שעושה את העבודה, ולכן צריך להיות נשוי כמו הכה"ג וכו', ממילא פסק דמעיקר הדין יכול להיות ש"צ כשאוכל לצרכו, ובכל זאת מסקנתו היא שרק אם אוכל שיעורים יכול להיות ש"צ, אבל אם ביטל מצות עינוי כגון שאכל ככותבת בכדי אכילת פרס, אע"פ שפטור לצום, מ"מ כיון שאינו מקיים המצוה של צום היו אינו ראוי להיות ש"צ. אבל במקום אחר (שו"ת תשובות והנהגות ח"ה סי' קצ"ח) כ' קצת אחרת, דגם אם רק אכל ח"ש, לשיטת הפמ"ג דכיון דלא כ' אכילה במצות עשה, ממילא עובר על העשה גם באכילת ח"ש ונמצא שלא קיים המ"ע, ואינו ראוי להיות ש"צ, אבל יש חולקין וס"ל דבאכילה פחות מכשיעור הוא עדיין מעונה, וממילא לא עבר על העשה ושפיר יכול להיות ש"צ.

עלייה לתורה ביוהכ"פ למי שאוכל חצי שיעור

בשו"ע (סי' תקס"ו ס"ו) פסק בשם המהרי"ק דיש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בת"צ מי שלא התענה (או שאין בדעתו להשלים התענית – מ"ב שם סק"כ), וכ' בשו"ת רע"א (ח"א סי' כ"ד) דזה פשוט **דביוהכ"פ שחיוב הקריאה הוא מחמת קדושת היום, בודאי יכול לעלות אפילו כשאינו מתענה**, דלא גרע חיוב קריאה זו משאר יו"ט ושבת. אבל כ' דיש להסתפק אם יכול לעלות למנחה (כשיוהכ"פ אינו חל בשבת), דיש סברא לומר דיוהכ"פ הוא כשאר תענית, אלא שקורין פ' עריות במקום ויחל, וא"כ כשאינו מתענה אינו יכול לעלות, או דילמא חיוב קרה"ת במנחה ביוהכ"פ היא ג"כ מחמת קדושת היום, וא"כ אפילו כשאינו מתענה יכול לעלות, ונשאר בצ"ע לדינא.

אבל במרחשת (ח"א סי' י"ד סק"ב) הוכיח מהמרדכי שכי' דהפטורה במנחה ביוהכ"פ אינה משום קדושת היום אלא כשאר תעניות, משמע דדווקא הפטורה אינה משום קדושת היום, דלא מצאנו הפטורה בשבת במנחה אע"פ ששבת יותר חמור מיוהכ"פ, ועכצ"ל דההפטורה ביוהכ"פ היא משום התענית, אבל קרה"ת במנחה היא באמת משום קדושת היום, ולכן פסק לדינא דחולה שאוכל ביוהכ"פ יכול לעלות לתורה במנחה לכהן ולוי אבל לא לשלישי שקורין גם הפטורה (וע' בעמק ברכה דיני קרה"ת אות ה' שג"כ הביא ראיי הנ"ל).

ומ"מ ע"ש במרחשת (סק"ד) שתמה על רע"א שסתם דבריו בספיקתו, ולא חילק דאם החולה אוכל פחות פחות מכשיעור, וכמו שאוכלים בדרך כלל (ע' שו"ע סי' תרי"ח ס"ז), שפיר נחשב עדיין כמתענה ויכול לעלות לתורה גם למפטיר במנחה. אבל האחרונים העירו דבפמ"ג (משב"ז סי' תרי"ב סק"ד) וכן בנצי"ב (מרומי שדה יומא ע"ג.) ס"ל דכיון דח"ש אסור מה"ת, א"כ מבטל מצות עשה ד"ועניתם", ונ"מ טובא לפ"ז שלא יוכל לעלות לתורה למפטיר במנחה, אבל הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה ח"ב פ"ד הערה י' והערה 28) הסביר דלא קיי"ל כחידושו של הפמ"ג ונצי"ב ע"ש, ולכן **חולה שאוכל פחות פחות מכשיעור, יכול לעלות לתורה ביוהכ"פ גם במנחה בכל ג' העליות.**

תרופות לחולה שאין בו סכנה

חושאב"ס שצריך לקחת אנטיביוטיקה, או שבאמצע התענית יש לו כאבי ראש חזקים וסחרחורות, מותר לו לבלוע כדור אקמול (ע' אג"מ או"ח ח"ג סי' צ"א), ובקפסולות שאבקות התרופה מונחת בתוכן, כ' בשו"ת דובב מישרים (ח"ג סי' פ"א) דגם זה נחשב שלא כדרך אכילה (וע' בהליכות שלמה פ"ה ס"ט ובדבר הלכה סק"ט), ואם אינו יכול לבלוע בלי מים, יערב דבר מר במים במדה כזו שאנשים נמנעים מלשתותם, וישתה מעט מהם כדי לבלוע התרופה. מרן הגר"ש זצ"ל אמר שאם נתן ארבע שקיות תה קמומיל בכוס מים בלי סוכר, זה נחשב מר והוי שתיה שלא כדרכה (שבות יצחק ח"ז בירורים בהלכות רפואה - עמוד צ"ג), והסביר שמספיק אם האוכל או השותה ירגיש טעם המרירות, ולא צריך שיהיה מר עד כדי כך שיקוץ במזון או במשקה, מאחר וכאשר הטעם המר מורגש היטב, הוי אכילה שלא כדרכה ופטור עליה (שבת שבתון הערה פ"ה).

למען נחדל מעושק ידינו

כ' המהר"ם שיף בסוף ב"ק, וז"ל בא וראה, תכלית השנה ימים טובים, תכלית ימים טובים יוהכ"פ, תכלית יוהכ"פ נעילה, ומתפללים להציל מעושק ידינו (כוונתו למה שאנחנו מתפללים בתפילת נעילה "למען נחדל מעושק ידינו"), והטעם בזה אפשר לומר לפי האמת, במ"ש "קץ כל בשר וגו'", לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, ובמדרש אמר ר' יוחנן, כ"ד עוונות חשיב ביחזקאל (כ"ב י"ג), ומכולן לא חתם אלא על הגזל, וכיון שהחתימה היא על הגזל, לזה בתפילת נעילה שהוא זמן החתימה, מתפללים למען נחדל מעושק ידינו עכ"ד, ומובא במחזורים בשם הקדמונים, דמחומר האיסור של גזל שמקטרג בראש, לכן תקנו אנשי כנה"ג שבתפילת נעילה נחזור בתשובה, ונבקש סליחה ומחילה על עוון חמור זה של גזל.

אבל יש הסבר אחר למה אנחנו אומרים "למען נחדל מעושק ידינו" בתפילת נעילה, ולמה מזכירים עוון זה דווקא בנעילה. בספר עבודת משא על הרמב"ם (בפתיחה עמוד 10) כתב, שהנביא ישע"י (א' י"ד) אומר "גם כי תרבו תפילה אינני שומע, ידיכם דמים מלאו", והסביר הגר"א דמים היינו גזל. בירושלמי בברכות (פ"ד ה"א) אמרו מנין לתפלת נעילה, אמר רב לוי מדכתיב "גם כי תרבו תפילה.....", מכאן שכל המרבה בתפילה נענה, ולפי"ז כיון דמקורה של תפילת נעילה היא מפסוק זה "גם כי תרבו תפילה", והנביא מזהיר דמי שיש בידו גזל לא תתקבל תפילתו ח"ו, לכן תקנו לומר דווקא בתפלת נעילה "למען נחדל מעושק ידינו", שכל אחד מקבל ע"ע לחדול ולתקן עבירה זו המעכבת את התפילה.

דרשת מרן החפץ חיים זצ"ל לפני תפילת נעילה ביוהכ"פ תרע"ז

מעשה שהיה ביוהכ"פ בשנת תרע"ז, כשמרן ה'חפץ חיים' זיע"א התגורר ברוסיה בעיר סימיאטיץ, הוא אסף לפני תפילת נעילה את תלמידיו, ונאם לפניהם נאום ארוך על דבר הגזל, וכה היו דבריו המרגשים: "הרי עומדים אנו לפני גמר הדין, ובוודאי על עבירות שבין אדם למקום כבר חזר כל אחד בתשובה בוודאי ביום הזה, אבל על עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו, ויתכן שכל אחד מאיתנו לווה כסף ושכח לשלם, ומה נעשה כעת, וכיצד נכריז בתפילת נעילה "למען נחדל מעושק ידינו", לכן נפלה במוחי עצה, שכל אחד יקבע לו כעת, יום שבו הוא מקבל על עצמו לבדוק את כל פנקסיו, ואם יווכח שיש לו חוב למי שהוא יפרענו מיד. קבלה זו צריכה להיות בלב שלם, ואז תחשב כאילו כבר קיימנוה", והוא סיים את הדרשה וציווה להתפלל תפילת נעילה.

לפי המסילת ישרים רוב אנשים טועמים טעם גניבה במשאם ובמתנם

כ' המסילת ישרים (פ"א), אע"פ שרוב בני אדם אינם גנבים בגלוי, אינם שולחים ידיהם ממש בממון חבריהם לקחת ולשום בכליהם, אעפ"כ רובם טועמים טעם גניבה במשאם ובמתנם במה שיוורו היתר לעצמם להשתכר איש בהפסדו של חברו, ויאמרו להרויח שאני, ואולם לאווין הרבה נאמרו בגזל, "לא תעשוק", "לא תגזול", "לא תגנובו", "ולא תכחשו", "ולא תשקרו איש בעמיתו", "לא תונו איש את אחיו", "לא תשיג גבול רעך". וכל אלה חילוקי דינים שבגזל, כוללים מעשים רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא ומתן, ובכולם איסורים רבים, כי לא המעשה הניכר ומפורסם בעושק ובגזל הוא לבדו האסור, אלא כל שסוף סוף יגיע אליו ויגרום אותו, כבר הוא בכלל האיסור.

קשה מאוד לפרט כל המכשולים השכיחים, אבל כיון שגזל מקטרג בראש, ואי אפשר לחזור בתשובה בין אדם למקום א"כ ישיב את הגזילה אשר גזל, לכן בודאי כל אחד ואחד צריך לעשות בדק הבית האם הוא לא נכשל בין בשוגג ובין במזיד ח"ו. בכל זאת נביא כמה וכמה דוגמאות של מכשולים השכיחים.

שכנים הלוים זה מזה ואינם מחזירים

לפעמים שכנים לוים זה מזה, ואמנם אפשר יש ללמד זכות שיש מחילה כשמדובר על מצרכים כגון קצת קמח או קצת ירקות וכדומה, אבל לפעמים לוים זה מזה סכום כסף קטן או חפצים כגון מד חום כדומה, ומשום מה שוכחים להחזירם, ואם המלוה אינו מוותר הרי זה גזל ביד הלוח.

רכישת תרופות בקופ"ח שאינו חבר בהם

יש אנשים שמורים היתר לעצמם וקונים תרופות ואביזרייהו עבור מי שאינו חבר בקופ"ח שלהם, וטוענים מיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה, אבל אם הקופ"ח היו יודעים שמה שמוכרים בסבסוד אינו לצורך רפואת המבוטח שלהם, בודאי לא היו מסכימים. כמו"כ יש אנשים שיש להם ביטוח משלים בקופ"ח, וזה מזכה אותם בהרבה הטבות ומחירים יותר זולים, אבל אין שום היתר לקנות מוצרים עבור חבר שאין לו ביטוח משלים, אע"פ שגם הוא מבוטח אצל אותו קופ"ח.

בנוסף לכך, הרבה קופ"ח מסבסדים בסכומים גדולים מאוד, רכישת מוצרים לבריאות היולדת, אבל הם מתנים שהסבסוד הוא רק למוצרים מסויימים הנצרכים להחלמתה, ומילתא דשכיחא שנכנסים לחנות ומקבלים קבלה על רכישת המוצרים האלו, כאשר למעשה קונים עגלה ומיטת תינוק וכו', ובודאי הדבר אסור, אא"כ יש היתר מפורש ממי שיש לו סמכות לאשר דבר כזה.

תביעה מחברת ביטוח שלא כדין ע"י שקר

לפעמים ראובן משכיר את רכבו לשמעון ליום אחד, ואמנם הוא מבוטח על נזקים ותאונות, אבל הביטוח אינו כולל תאונות שנגרמו בזמן שהשכיר את הרכב, ואם ר"ל קורה תאונה אצל השוכר, ותיקון הנזקים מגיע לסכום גדול, יש שמורים היתר לשקר ולומר שהשאל את הרכב לחבירו ואינו מדווח שהשכירו, כדי שיוכל לתבוע את דמי הביטוח שאינו מגיע לו.

תוספת בניה כשמזיק לשכנים

יש מי שבונה תוספת בניה שמאפיל או שמזיק לדירת השכן בצורה אחרת, או שמעמיד עמודים בחצר המשותף, וטוען שקיבל רשיון בניה כדת וכדין בהסכמת 75% מהדיירים. אבל צריך לדעת דע"פ ד"ת צריך הסכמה של כל השכנים, ואם תוספת הבנייה היא סוכה, יש להסתפק טובא אם מותר לברך שם ברכת לישב בסוכה (עי' מ"ב סי' תרל"ז סק"ד ופתחי חושן על גניבה פ"ו הערה מ"ז בסו"ד).

תשלום חופשים ופיצויים לעוזרת בית

ישנם משפחות המעסיקות עוזרת בית לכמה שעות בשבוע, וכאשר המשפחה נוסעת לחופש, או להתארח אצל ההורים בחג, הם מודיעים לעוזרת שלא לבא באותן שבועות, ויש לדון בזה טובא, דהא קיי"ל הכל כמנהג המדינה, ולפעמים מנהג המדינה מחייב לשלם לעובד עבור ימי החופש, וכמו"כ יש מנהג המדינה לשלם פיצויים אחרי כמה שנות עבודה, ויש לברר כל מקרה כשלעצמו, ומ"מ אם התנו בפירוש עם העוזרת שתנאי עבודתה הם כך וכך, הכל הולך לפי מה שסיכמו.

פרעון הלואה בזמן

מי שלוחה כסף חייב להחזיר את ההלואה ובזמן הנקוב, ואמנם זה דבר פשוט בין מצד ההלכה ובין בהבט מוסרי, אבל יש כאלו שטוענים כיון שאין לי אני פטור, וצריך לדעת שהלוחה חייב לצמצם הוצאותיו ככל האפשר כדי לפרוע את חובו, וכל כסף שהוא מקבל משועבד לפרוע את חובו, ואין שום היתר ללוות כסף כשאין לו שום חשבון היאך יפרע את החוב (ועי' מש"כ באהבת חסד בזה סוף ח"ב).

קניית מאכלים בהקפה ולא משלמים בזמן

אתמול נכנסתי לאטליו קטן כאן בבני ברק, ושאלתי אותו כמה כסף אנשים חייבים לו, ענה לי "בערך ארבע מאות אלף ש"ח, ועכשיו בימים טובים הסכום יגדל מאוד". ובשלמא אם החובות הם מאלו שקונים בשר, ומשלמים תוך חודש כמקובל, אבל אלו משלמים אחרי ששה חדשים או שנה, או כלשונו של בעל החנות "יש חובות שנאלצתי כבר לומר קדיש עליהם"!!!!!! מי התיר ללקוחות לקנות בשר ועופות על חשבון בעל החנות שנאלץ לשלם רבית לבנק עבור החובות שלהם. לענ"ד היה מצוה הרבה יותר גדולה לאכול חלה וסלטים בשבת בלי בשר ועוף, מלקנות "לכבוד שבת" ולא לשלם בזמן.

העתקת קלטות ודיסקים ותוכנות מחשב באיסור

יש אנשים שמורים היתר לעצמם להעתיק קלטות ודיסקים ותוכנות מחשב, בטענה שאינם גורמים שום הפסד למי שהוציאו לאור עם זכויות היוצרים משום שבלא"ה לא יקנו אותם, אבל מצוה לפרסם דאין זה היתר כלל, ואפילו כשעושה כן רק לשימוש אישי ולא להרווחה.

גרימת סתימה בצנרת בבנין משותף

מקובל בבנין מגורים, שאם יש סתימה בצנרת, כל השכנים משתתפים בתשלום של האינסטלטור, אבל זה ברור שאם הסתימה נגרמה בעקבות טיטולים או ממחטות לחות שנזרקו לשירותים ע"י אחד מהשכנים, הוא חייב לשלם את מלא התשלום ואין השכנים צריכים להשתתף בנזק שהוא גרם, ואם המזיק אינו מודה באשמתו הרי הוא מוציא כסף מהשכנים שלא כדין, ורק כאשר יש ספק מי גרם הסתימה, ושמא כולם יחד בשימוש שלהם גרמו לכך, אז כולם צריכים להשתתף בתיקונו.

השימוש בעגלת קניות של סופרמרקט שלא בשטח החנות

יש אנשים ההולכים לרכוש מצרכים בסופרמרקט, המעמיד לרשות לקוחותיו עגלות קניה, בתנאי שישתמשו בה אך ורק בשטח החנות, אבל יש הלוקחים אותה עד ביתם, ופעמים רבות שוכח הלקוח להחזיר את העגלה, והיא ממשיכה להסתובב ברחובות עד שהיא נהרסת לחלוטין, ואין שום ספק שזה גזל גמור.

חניית רכב במקום שאסור לחנות

בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' רכ"ו) כ' דאסור לעצור את המכונית שלו, ולחנות ברחוב במקום שאסור לחנות, משום שעובר בזה על גזל הרבים כיון דהרחוב שייך לכולם והוא גוזל חלק משימושו מהם, ודבר זה שכיח מאוד ברחוב ראשי שיש שם שני מסלולים לתנועה, ונהג עוצר את המכונית במקום שאסור לעצור כדי שבני משפחתו יוכלו לערוך קניות, ובשעת מעשה שהוא יושב ומצפה לביאתם, גורם שיש רק מסלול אחד וכולם מפסידים זמן בעקבותיו.

טענת מקח טעות באתרוג שנמצא חסר בשנה שיו"ט ראשון של סוכות חל בשבת

מביאים חידוש גדול בשם מרן הגריש"א זצ"ל, שאם באים למורה הוראה לשאול על כשרותו של אתרוג בשנה שיו"ט ראשון של סוכות חל בשבת, אם הוא רואה שהאתרוג הוא חסר רק בגדר חומר, כיון שאין פסול של חסר בשאר הימים, לא יכתוב למוכר שיחליף את האתרוג, ורק אם הוא חסר באופן שגם הסוחרים מחשיבים אותו כחסר, יש להורות להחליפו (הובא בספר מנשים באהל עמוד ק"ע ע"י הג"ר עזריאל אויערבאך שליט"א). ולכאורה היה מקום לומר שהדבר תלוי במנהג הסוחרים, וכידוע דעל פי רוב הם מעוניינים לשמור על השם שלהם, וממילא ע"פ רוב סומכים על מה שהמורה הוראה יחליט, ואם הוא חסר באופן שביו"ט ראשון היה טענת מקח טעות, הלוקח יכול לטעון ששילם מחיר יקר משום שהאתרוג הוא שלם לחלוטין, גם אם אינו פסול בשאר הימים, ובפרט לפי המעשה של הגה"צ ר' זלמן בהר"ן זצ"ל.

האם ראוי לקנות אתרוג חסר לכתחילה כשיו"ט ראשון של סוכות חל בשבת

מעשה שהי' עם הגאון הצדיק ר' זלמן בהר"ן לעווי זצ"ל (בעל הוראה מובהק בירושלים, אחיו של הג"ר דוד בהר"ן זצ"ל) שפנה אליו יהודי במוצאי יוהכ"פ להראות לו אתרוג שהי' מהודר בכל המעלות אלא שהי' חסר, ואותה שנה חל יום ראשון של סוכות בשבת. כאשר ר' זלמן זצ"ל אמר לו שיש פסול חסר באתרוג, תמה השואל "והלא השנה חסר כשר, דאינו פסול אלא ביום הראשון". ר' זלמן זצ"ל נזדעזע כולו וגער בו "האם אינך מאמין בביאת המשיח. וכי אינך מחכה ומצפה לו בכל יום שיבא. הרי במהרה יבנה בהמ"ק ונזכה כולנו לברך על הלולב והאתרוג גם ביום הראשון של סוכות אע"פ שיחול בשבת כמבואר ברמב"ם (הל' לולב פ"ז ה"ט"ז), וממילא אתרוג שלך יהי' פסול לברך עליו. בנוסף לכך אתרוג שלך יהי' פסול במקדש גם בשאר ימי החג הואיל והחיוב שם כל שבעה הוא מה"ת (המעשה מובא בספר ארבעת המינים השלם עמוד ת"ד).

להקפיד לשלם עבור הד' מינים לפני סוכות אפילו כשחל יו"ט ראשון בשבת

והנה כעין חידושו של הגי"ר זלמן בהר"ן זצ"ל כבר הביא בשו"ת בנין שלמה (בתיקונים והוספות לסי' כ"ט ובנדמ"ח ח"א סי' מ"ח) שחידש דאע"פ שיי"ח ד' מינים גם בשאל בשאר ימי החג, וא"כ לכאורה א"צ להקפיד לשלם עבורם לפני סוכות כשחל יו"ט ראשון בשבת, אבל בכל זאת שמא יבא משיח ויבנה בהמ"ק בו ביום, ואז יטלו הדי' מינים גם בשבת גם בגבולין, ולכן צריך שיהא מזומן בידו מערב יו"ט ויש למנוע מלקנותם בהקפה, והסביר דכיון דריב"ז תיקן דיום הנף כולו אסור דמהרה יבנה בהמ"ק ויאמרו דאשתקד אכלו בהאיר המזרח, השתא נמי ניכול, וא"כ לפי הזוה"ק דמשיח עתיד לבא בחג הסוכות, ועל שם זה נקרא חג האסיף שיקבץ פזורנו מארבע כנפות הארץ, ממילא צריך להקפיד לשלם עבור הארבע מינים קודם יו"ט ולא לקנותם בהקפה, והביא ראיות לכך מלשון הפיוט שר' אלעזר הקליר תיקן לומר בסוכות, "קחתם בדמים יכשרו לשם איום, **ראויים להנטל בזה ראשון יום**" (פי' דאע"פ שאינו נוטלם ביום הראשון, משום שחל בשבת, מ"מ צריך שיהיו **ראויים** ליטול ביום הראשון, והיינו ששילם עבורם ויוכל לקיים ולקחתם לכם), אבל סיים וז"ל **מסתפינא** לומר דבר חדש בזה מה שלא נמצא בשום פוסק ראשון ואחרון שיכתוב כן, אך לא באתי אלא לעורר עכ"ל.

ברכת לישיב בסוכה לנשים

כידוע שיש מחלוקת הראשונים אם נשים מברכות על מעשהז"ג, והשו"ע (סי' תקפ"ט ס"ו) פסק כשיטת הרמב"ם שאינן מברכות, ואילו הרמ"א (שם ובסי' י"ז ס"ב) פסק כשיטת ר"ת שמברכות גם על מעשהז"ג. מרן החת"ס זצ"ל נהג (עי' מנהגי חת"ס פ"ח ס"א) שהנשים לא בירכו לישיב בסוכה, וכמה טעמים נאמרו בפוסקים.

נכדו החתן סופר (או"ח שער הגדילים והכלאים אות כ"ג) הסביר דשאני סוכה מכל מעשהז"ג מדנתמעטו נשים מפסוק מפורש דכתיב "כל האזרח בישראל" ודרשו חז"ל בסוכה (כ"ח). להוציא את הנשים, ועוד כי דמעיקר הדין הי' עדיף שנשים לא יברכו על מעשהז"ג, ורק נהגו לברך על שופר ולולב להראות שהן מצוות וממילא אינם מוקצה להן.

בשו"ת דברי ישראל (או"ח סי' קצ"ז) כי טעם אחר, דגם לשיטת ר"ת, נשים מברכות רק על מעשהז"ג שקבלו ע"ע ואינן מבטלות אותן לעולם כגון שופר ולולב, משא"כ סוכה שמבטלות אותה לפעמים.

בשו"ת להורות נתן (ח"ו סי' ל"ט סק"ה) כי טעם אחר ע"פ שיטת המרדכי שנפסק להלכה ברמ"א (סי' תר"מ ס"ד), דמי שעשה סוכה במקום שמצטער באכילה או בשתיה או בשינה, או שאינו יכול לעשות אחד מהם בסוכה משום שמתירא מלסטים או גנבים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל אפילו בדברים שאינו מצטער בהם, וא"כ כיון שע"פ רוב נשים אינן יכולות לישון בסוכה מחמת הצניעות, ממילא אינו ראוי לנשים כלל, ולכן א"א להן לברך על מצוה זו, דבודאי נשים מברכות על מעשהז"ג אך ורק אם מקיימות אותן כמו שגברים מקיימים אותן, אבל להלכה המ"ב (סי' תר"מ סק"א) פסק דנשים שפיר מברכות על ישיבתן בסוכה.

סוכה הנמצאת במקום שמתבייש לישון שם מחמת העוברים ושבים

מילתא דשכיחא שאנשים בונים סוכה על המדרכה, או בחצר ממש צמוד למדרכה, ונמנעים מלישון שם מחמת צניעות, שמתביישים מהעוברים ושבים שיכולים לראות אותם בתוך הסוכה, והולכים לישון בסוכה קטנה שיש להם בדירתם. והרבה פעמים בעלי המסעדות ובתי כנסיות עושים סוכה ממש בסמיכות לרחוב, ויש להסתפק אם יוצאים בהם ידי חובת אכילה שם, דכיון שאינה ראויים לשינה, לשיטת הרמ"א (סי' תר"מ ס"ד) בשם המרדכי, אין יוצאים בהם גם לאכילה.

והנה ראיתי שיש לצדד לקולא בזה בצירוף ג' טעמים: א. בשו"ת זרע אמת (ח"א סי' צ"א) כי שאם יש אנשים שאינם מצטערים בסוכה זו, גם אם אינם רובא דעלמא, נחשבת הסוכה כראויה לשינה, ויוצא ידי"ח כשאוכל בה, וא"כ בנד"ד כיון שיש אנשים שאינם מתביישים לישון במקומות אלו, הרי זו סוכה

הראויה לשינה. ב. המשניב (שם סק"כ) הביא שיש חולקים על חומרת הרמ"א בשם המרדכי, ואמנם בשעה"צ (שם סקכ"ה) כ' דיש לזיזת בזה מאוד כיון שכמה אחרונים העתיקו את דברי הרמ"א, אבל כשאין סוכה אחרת משמע דיש להקל, והבכורי יעקב (שם סק"י) פסק דגם יכול לברך "לישב בסוכה" כשאוכל בסוכה כזו, אע"פ שאינו יכול לישון שם. לפי הביכורי"י, אם יש לו סוכה אחרת לשינה, א"צ שהסוכה שעושה לאכילה תהיה ראויה גם לשינה. ג. המ"ב (סק"כ) הביא את שיטת החכם צבי (סי' צ"ד) שחולק על דינו של המרדכי, ומכשיר לאכול בסוכה אע"פ שא"א לישון בה, ובבה"ל (שם ד"ה דמתיירא) צירף שיטת החכ"צ לשיטת היד אפרים שמתיר לעשות סוכה שאינה ראויה לשינה במקום שבלאו הכי אינו יכול לישון שם מחמת הקור, וא"כ גם בנד"ד, אפשר יש לצרף את דעתו.

אלא שעדיין יש לדון אם אפשר לצרף ג' טעמים אלו יחד, כיון שעל כל היתר בפני"ע רבו החולקים, ואכמ"ל. וראיתי ששאלו כעין שאלה זו למרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל: יש בתי מלון שיש בהם הרבה חרדים בחג הסוכות, ואפשר לישון בסוכה (ציבורי משום שחדרי האורחים אין להם סוכות), אבל אנשים מתביישים לישון שם בהיותה סוכה ציבורית, ולכן כיון שהרמ"א פסק כשיטת המרדכי, שסוכה שאינה ראויה לשינה פסולה גם לאכילה, האם אלו שמתביישים לישון שם לא יוכלו לאכול בסוכה כזו בסוכות. מרן הגר"ח זצ"ל ענה "אולי, אבל הוסיפו לשאול שזה יהיה חומרא גדולה לכל היהודים שבאים מחו"ל, שלא יוכלו לאכול בסוכות הללו, וענה מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל "שלא יתביישו".

לעילוי נשמת

בס"ד

מור"ח החבר ר' שלמה בן ר' זכריה חיים זצ"ל
נלב"ע י"ח תשרי תשפ"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

.....

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' האזינו תשפ"ד

דרשת שבת שובה (הלכות)

פסולי חסר כשחל יו"ט ראשון של סוכות בשבת

נ"מ בין פסול חסר לפסול הדר

כ' בפסוק "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל", ואחז"ל בסוכה (ל"ד): דדרשינן מ"ולקחתם" דבעינן לקיחה תמה, ולכן לולב ואתרוג שהם חסרים פסולים, אבל בהדס וערבה כ' הבכורי"י (סי' תרמ"ט סק"א) לא נזכר בהם פסול משום לקיחה תמה, ולכן כל פסוליהם הם לכל ז' ימי החג. הרמ"א (סי' תרמ"ט ס"ה) פסק דפסול חסר הוא רק ביום הראשון אבל בשאר הימים כשר.

אבל לגבי פסול הדר נחלקו הפוסקים, דשיטת הרמב"ם (הלי לולב פ"ח ה"ט) וכן מבואר בשו"ע (סי' תרמ"ט ס"ה) דהוא פסול רק ביום הראשון (ועיי' במ"ב סקמ"ח), אבל ברמ"א מבואר דס"ל כשיטת הראב"ד דפסול הדר הוא משך כל שבעת ימי החג (ועיי' בשעה"צ סקנ"ג שנסתפק אם יש להקל בשעה"ד בפסול הדר בשאר

ימי החג – אבל יש לציין שהמייב שם סקני"ב כי דלא נקרא שעה"ד, אא"כ אין בכל העיר ד' מינים כשרים), ומ"מ כי הכה"ח (סי' תרמ"ט סקני"ז) דלכתחילה גם בני ספרד יחוושו לשיטת הראב"ד דהדר פסול כל ז' ימי החג משום דסב"ל.

הראשונים הקשו מה הנ"מ בין פסול חסר לפסול הדר, דהרי שניהם נלמדים מהפסוק "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר", והרי אנחנו לומדים מזה דבעי לקיחה תמה וגם שיהי' הדר. תוס' בסוכה (סוף כ"ט): והרא"ש שם (פ"ג סי' ג') תי', כיון דנטילת לולב בשאר הימים היא רק מדרבנן, לכן תקנו כעין דאורייתא רק בפסולי הדר משום הידור מצוה, משא"כ בפסול חסר וכן בשאול לא תקנו, דאין בזה משום הידור מצוה.

מה מוגדר כחסר

כ' השעה"צ (סי' תרמ"ח סקכ"ז) שיש ארבע קליפות באתרוג. א. הקליפה החיצונה שהיא דקה מאוד כעין גליד, והיא מבריקה. ב. הקליפה העבה קצת שהיא ירוקה, והיא חריפה כשאוכלים אותה. ג. הבשר הלבן שעוטף את חדרי הזרע, והוא עב מאוד. ד. עיגול שבו מונחים הגרעינים, וזה נקרא חדרי הזרע.

אם נחסר רק מהקרום העליון אינו נחשב כחסר, ואם נחסר מהקליפה הירוקה הסמוכה לקרום העליון נחלקו הפוסקים, דלשיטת המ"ב הוא פסול (ע"ש בשעה"צ), ואילו החזו"א (סי' קמ"ז סק"א ד"ה ובמ"ב) מכשירו כיון שמחשיב הקליפה הירוקה כעור האתרוג, ורק פוסל כשחסר חלק מהלבן, שהוא בשר האתרוג, אבל הוסיף "אם נשאר לבן ודאי נחסר כל שהוא כיון שא"א לצמצם", ואז פסול אפילו במשהו.

אם קיבל מכה ויצא ממנו קצת מיץ, כ' החזו"א (סוסי' קמ"ז) שהוא עדיין מהודר, והמומחים מיעצים לשטוף מקום המיץ מיד עם הרבה מים, דאל"ה חריפות של המיץ יגרום שלמחרת יראה כתם חום במקום שהמיץ יצא משם.

נ"מ לגבי אופן ההסתכלות בפסול הדר ופסול חסר

כ' המ"א (סי' תרמ"ח סקט"ז) בשם המב"ט לגבי חזו"א באתרוג, דאם אינה נראית לעין אלא ע"י הסתכלות, אין לפסול בחוטמו במשהו, וכן הביא המ"ב (שם סקמ"ו), ולפ"ז בודאי שאין לפוסלו כשאינה נראית לעין כלל רק ע"י זכוכית מגדלת.

אבל לגבי פסול חסר, הרי תלוי אם במציאות הוא חסר, וא"כ יתכן דאין זה נחשב כלקיחה תמה אפילו אם אינו נראה לעין רק ע"י זכוכית מגדלת. וכן מבואר גם ברע"א (בסוף דו"ח ח"א ונדפס בחידושו על סוכה כ"ט): דפסול הדר אינו פוסל כשאינו ניכר בלי התבוננות משא"כ בפסול חסר, כיון דבמציאות הוא חסר, אלא דגם לפי רע"א כי דיש להקל עד שיעור חגירת הצפורן דאין זה בגדר משהו לפסול מדין לקיחה תמה, ולפ"ז יש להסתפק לגבי פסול חסר אם אינו נראה לעין רק ע"י זכוכית מגדלת, דמצד אחד סוף סוף רואים שהוא חסר, אבל מאידך גיסא כיון דכשחסר משהו אינו פוסלו כמש"כ רע"א, אפשר אין לפוסלו בכה"ג (וע' מש"כ בספר ד' המינים השלם - עמוד רצ"ו).

נחלקה התיומת

נחלקו השו"ע ורמ"א (סי' תרמ"ה ס"ג) בענין הפסול של נחלקה התיומת, אם הוא רק כשנחלקו רוב העלים (שו"ע), או דפסול כבר בנחלקה התיומת (רמ"א), ולמעשה כ' הרמ"א בודאי מצוה מן המובחר לקחת לולב שלא נחלקה העלה העליון בכלל, משום שיש מחמירין אפילו בנחלק במקצת, וע' במ"ב (סקי"ט) דמעיקר הדין יש להקל כל שלא נחלק רובו, ולפי הגר"א כל שלא נחלק טפח אין להחמיר כלל.

והנה בפסול נחלקה התיומת, כ' המ"א (סי' תרמ"ה סק"ו) בשם רבינו ירוחם דפסולו משום לקיחה תמה, וא"כ אינו פסול רק ביום הראשון בלבד, ולפי"ז כשחל יום ראשון דסוכות בשבת, לכאורה אין צורך לחפש לולב שסגור לגמרי. אבל רע"א (דו"ח סוף ח"א ובהגהות על המ"א שם, נדפס בעין הגליון) כ' דמתוס' בסוכה (כ"ט: ד"ה נקטס) מבואר דפסולו משום הדר, וכיון דאמרין בגמ' דנחלקה התיומת נעשה כמי שניטלה, משמע דגם זה פסולו משום הדר, וא"כ ליתסר בכל שבעה למאי דפסלין בפסולי הדר כל שבעה, אבל המ"ב (סי' תרמ"ה סק"יז) ובכור"י (סי' תרמ"ט סק"לא) פסקו כמו המ"א שהפסול של נחלקה התיומת הוא משום לקיחה תמה. והמהרש"ם זצ"ל (הובא בסי' חיים וברכה סי' קפ"ג) הסביר דיש להקל מדין ס"ס, שמא קיי"ל כמו רבינו ירוחם דהפסול משום לקיחה תמה ואין פסולו נוהג רק ביום הראשון, ואפילו את"ל דפסולו משום הדר כמבואר בתוס', שמא קיי"ל כהני שיטות המכשירים פסולי הדר מיום ראשון ואילך.

אבל לפי שיטת הראב"ד ומאירי הנ"ל, דלכתחילה ראוי להדר שלא לקחת "חסר" גם בשאר ימי החג, מדין "זה א-לי ואנוהו", אפשר יש להחמיר בזה.

הימנך

המ"א (סי' תרמ"ה סק"ו) פסק דפסול הימנך הוא מדין לקיחה תמה ולכן כשר ביום השני, אבל עדיין יש לדון כנ"ל, דאפשר יש להחמיר כמו הראב"ד מדין "זה א-לי ואנוהו".

והנה המ"ב לא הביא האי חומרא של הראב"ד, ולכן בודאי מעיקר הדין יש להקל בזה, וכמו"כ לא הביא מש"כ רע"א דפסול נחלקה התיומת הוא משום הדר, אבל גם מי שירצה להחמיר בזה, הלא יש נ"מ בין חסר להדר לגבי אופן ההסתכלות בהם וכמו שנתבאר לעיל, ולכן גם אם רוצים להחמיר בהם משום פסול הדר, אבל המ"א פסק ע"ז בשם המב"י דאם אינו נראה לעין אלא ע"י הסתכלות אינו פסול, ובודאי א"צ להסתכל בזה בזכוכית מגדלת.

האם יש מקום להחמיר בפסולי חסר בשאר ימי החג

שנינו בסוכה (ל"ו:): שר' חנינא חתך מהאתרוג שלו ביום השני, ואכל ממנו, ובירך על מה שנשאר, וכי הטור (סי' תרמ"ט) וז"ל ואפילו לכתחילה מותר לאכול ממנו, רק שישאיר ממנו שיעור כדי לצאת בו עכ"ל, והדרישה (שם סק"א) כתב וז"ל מכאן מוכח, דאפילו יש אתרוג שלם מותר לברך אחר מיום שני ואילך, שהרי מותר לכתחילה לאכול ממנו ולשייר צצמו כדי לצאת בו עכ"ל.

והנה יש פוסקים (שו"ת תורת חסד או"ח סי' ל"ו, ומקראי קודש ח"ב סי' כ"ו) שהביאו בשם הראשונים (תמים דעים להראב"ד סי' רל"ג, ומאירי בסוכה ל"ו:): דלכתחילה ראוי להדר שלא לקיים את המצוה ב"חסר" גם בשאר ימי החג, מדין "זה א-לי ואנוהו", התנאה לפנינו במצוות. והכי מבואר בבכורי יעקב (סי' תרמ"ט סק"ט), וכן שאלו את מרן החזו"א זצ"ל (ארחות רבינו ח"ב עמוד רע"ח) בחוה"מ בענין אתרוג שנפל העוקץ, ופסק שיקח אתרוג אחר (עי' מ"ב סי' תרמ"ח סק"ג שאם נפל העוקץ הוא פסול חסר). אבל בשלמי תודה (סוכות סי' נ"ד סק"ג – עמוד תרכ"ו) הסביר את שיטת מרן החזו"א זצ"ל, דאע"פ שחסר כשר לכתחילה בשאר הימים, מ"מ מצינו בברכות הנהנין, שיש מעלה לברך על שלם, וא"כ ה"ה בברכות המצוות, ומ"מ אם אינו ניכר שהוא חסר, הרי נחשב שלם לגבי ברכה, ולכן מרן החזו"א זצ"ל החמיר רק בחסר כמו נפל העוקץ.

ויש לציין, שמבואר בסוכה (ל"ו:): שר' חנינא חתך מהאתרוג ביום השני, ואכל ממנו, ובירך על מה שנשאר, אבל התרוה"ד (ח"ב סי' נ"ב) כ' שר' חנינא רק עשה כן אחרי שכבר קיים את המצוה, דאז חל על האתרוג דין של שיירי מצוה, כמו גרדומין בציצית, שאם היה בו שיעור ואח"כ נחתך ונשאר מעט, הם מותרים אע"פ שאין בהם שיעור, אבל אסור לקחת אתרוג ולחותכו לפני שקיים המצוה, משום שעדיין לא חל עליו שם שיירי מצוה, והשע"ת (סוסי' תרמ"ט) העתיקו, והסביר שזו היא כוונת הרמ"א שם שכתב שאין לחתוך אתרוג לשנים או שלשה חלקים ואח"כ לקיים המצוה בו, והוסיף דגם תוס' (סוכה מ"ו: ד"ה אתרוג)

והרא"ש (שם פ"ג סי' כ"ג) ס"ל הכי. לפי דבריו, השנה שחל יו"ט ראשון בשבת, א"א לקחת אתרוג חסר ליום השני, דרך אחרי שכבר נטלו בזמן שהיה שלם, ואח"כ נחסר, הוא כשר מדין חסר ביום השני. אמנם המ"ב לא העתיק האי חומרא, משמע דלא ס"ל הכי.

חיבור פיטם שנפל ע"י מחט

כ' הבה"ט (סי' תרמ"ח סקט"ו) בשם שו"ת בית יעקב (מגדולי הפוסקים בתקופה של השי"ד סי' קמ"ב) דהא דכתבו הפוסקים דאם ניטל העוקץ פסול, היינו דווקא בניטל ואינו בעולם וא"א לחברו, אבל אם אפשר לחברו ע"י מחט או כיוצא בו ואינו ניכר, מותר ליטלו ביום שני ולברך, אבל ביו"ט ראשון יש להחמיר. אבל השע"ת (שם סקט"ו) כ' דבשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ל"ה) השיג על הבית יעקב וכ' שהוא נגד משמעות הש"ס וכל הפוסקים, וכל היכא דבעינן מדאורייתא לקיחה תמה ושלימה, כל שאינו מחובר בו בתולדתו, חיבור ע"י דבר אחר ודאי לאו שמיה חיבור דלהוי מיקרי שלם ותמים, ודחה ראיות הבית יעקב מעירובין (פ"א.) ומסוכה (ל"ז.), וגם בא"ר (סי' תרמ"ח סקט"ד) חולק עליו.

והנה בשו"ת בית יעקב הנ"ל הביא מש"כ הרמ"א (סי' תרמ"ט ס"ה) דחסר כשר בשאר הימים, וניטל פטמתו או עוקצו דינו כחסר וכשר מיום ראשון ואילך. לפ"ז הסביר דכיון דהטעם שחסר פסול הוא מדכתיב "ולקחתם" דבעינן לקיחה תמה, א"כ הא דשנינו דניטל עוקצו פסול היינו דווקא כשאינו בפנינו משום שנאבד, אבל אם הוא לפנינו ואפשר לחברו ע"י מחט ולמלאות הנקב שהיה שם, הוי לקיחה תמה וכשר.

ראיית הבית יעקב דחיבור ע"י מחט מהני

הבית יעקב הביא ראייה לכך מהמבואר בשו"ע בהל' עירובין (סי' שס"ו ס"ו) דבעינן שלחם העירוב יהיה שלם, ואפ"ה אם נפרסה וחיברה בקיסם, שהכניס הקצה האחד בתוך הפת והקצה השני בתוך הפרוסה, אם אינו ניכר שנפרסה מערבין בה. לפ"ז ה"ה באתרוג אם חיבר העוקץ באופן כזה, דיינינן ליה כשלם ולא כחסר ויוצאין בו. אמנם יש מקום לחלק בין עירוב לאתרוג, אבל יש להביא ראייה אחרת מהא דשנינו בסוכה (ל"ז.) אמר רבה לא לינקיט איניש הושענא בסודרא דבעינא לקיחה תמה וליכא (פרש"י כשנטלו לצאת בו לא יכרוך סודר שבין כתפיו על ידו ויאחו בו הלולב), ורבא אמר לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, אמר רבא מנא אמנינא לה דלקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, דתנן אזוב קצר (פרש"י שהיו מביאין מי חטאת מעיר לעיר בשפופרת של קנים ארוכות, ומצניעים אותם בהם לטהרת טמאים, ומטביל האזוב ומזה, ואם היה קצר, כשמכניסו בפי השפופרת אינו מגיע למים שבראש השני) מספקו בחוט (פרש"י מאריכו כדי ספוקו) ובכוש וטובל ומעלה, ואוחז באזוב ומזה, אמאי ולקח וטבל אמר רחמנא, אלא לאו שמע מינה לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, ממאי דילמא שאני התם כיון דחבריה כגופיה דמי.

הרי מפורש דאפילו את"ל דלקיחה ע"י דבר אחר לא שמיה לקיחה ולא הוי לקיחה תמה, מ"מ אם חיברו הוי לקיחה תמה ושמיה לקיחה, א"כ כמו דהתם מיירי בלקיחה תמה ע"י שחיברו, ה"ה בניטל עוקצו דפסול משום לקיחה תמה, מ"מ אם חיברו ע"י מחט הוי לקיחה תמה וכשר, והא דשנינו דניטל העוקץ פסול היינו דווקא כשנאבד.

לפי סברא זו כ' דמעיקר הדין יש להתיר אפילו ביו"ט ראשון כיון דלא נקרא חסר, אלא דמילתא חדתא היא וצריך בעלי הוראה שיסכימו, אבל ביו"ט שני פשוט דיש להקל וגם לברך. אבל הק' דבסוסי תרמ"ט מבואר ברמ"א דהפסולים ביו"ט ראשון ניטלים ביו"ט שני בלי ברכה, ות"י שאני הכא דשייך לברך וכנ"ל, ומ"מ כ' הבכור"י (סי' תרמ"ח סקט"ו) זה ברור דצריך לזוהר שהמחט לא תעבור עד חדרי הזרע.

חילוק השבו"י בין חיבור פת לעירוב לחיבור חלקי האתרוג

אבל בשו"ת שבו"י הנ"ל (בסוף התשובה) וביד המלך (הלי לולב) הקשו דא"א ללמוד מעירובין, דהתם בעינן שלימה משום איבה, שלא יאמרו אני נתתי השלימה ואתה הפרוסה, לכן כשמחברין הכל יחד ע"י קיסם אינו ניכר שהוא פרוס, משא"כ באתרוג דבעינן לקיחה תמה ושלימה בתולדתו, אבל חיבור ע"י דבר אחר בודאי לא שמיה חיבור להקרא שלם, וע"ש שדחה גם הראי"י השניה של הבית יעקב, וכן פסקו הא"ר הנ"ל ובכור"י הנ"ל וקרנן נתנאל בסוכה (פ"ג סי' ט"ז סק"ט).

חילוק בין חיבור פת לצורך עירוב לחיבור פת לצורך לחם משנה

והנה הסוגי בעירובין (פ"א.) הקשה סתירה בין שתי ברייתות, בחד תניא דאין מערבין כשתפרה בקיסם ובחד תניא דמערבין, ות"י הגמ' הא דידיע תיפרה (פרש"י ניכר מקום תפירתה והוא כפרוסה), והא דלא ידיע תיפרה. הקרבן נתנאל שם (פ"ז סי' י"ב סק"ד) כ' בשם המרדכי דלענין לחם משנה בשבת אע"ג דידיע תיפרה שפיר דמי, דא"צ להיות שלם רק אחר הברכה, והכי מדויק בלשון השו"ע, דבהלי עירובין (סי' שס"ו ס"ו) כ' דמהני חיבור ע"י קיסם והוא דלא ניכר החיבור, ואילו בהלי בציעת הפת (סי' קס"ח) לענין לחם משנה מסתם קסתם ולא הזכיר תנאי זה.

והנה בהגהות היעב"ץ בעירובין (פ"א.) הק' ממתני' באהלות (פ"ג) דאין חיבורי אדם חיבור, והכי מבואר גם בחולין (ע"ג.) דחבורי אוכלין כמאן דמפרתי (פרש"י שהן רכין אינו חשיב חיבור וכמאן דמיפרתי), ות"י דבמידי דרבנן בעלמא יש להקל, ולפי דבריו יש להבין למה באתרוג לא מהני חיבור ע"י מחט ביו"ט ראשון, דחיבורי אדם בדאורייתא לא מהני, משא"כ בשאר הימים שהחיוב הוא רק מדרבנן.

שיטת השואל ומשיב דמותר לחבר השושנתא לאתרוג במחט

בכל זאת כ' בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"א סי' קל"א) דאם ניטל השושנתא (דהיינו העץ שבראש הפיטם) מותר לחברה ע"י מחט לכתחילה, דהרי מעיקר הדין הוא כשר גם בלי השושנתא (עי' מ"ב סי' תרמ"ח סקל"א).

שיטת החת"ס דיש לחלק בין חיבור במחט או קיסם לצורך דאורייתא או לצורך דרבנן

והנה בהאי סוגי של תפירת לחם ע"י קיסם, כ' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' מ"ו) דלולא דברי הראשונים בזה הי' מקום לפקפק דהאי תפירה מהני רק בהלי עירובין, אבל אינה יכולה לעשות שהדבר יחשב כדבר שלם. שוב הביא משי"כ בשו"ת חכם צבי (סוסי' ס') דמדתנן בעירובין לחם שלם, ש"מ דזה נקרא שלם וממילא יוצאים בה מצות לחם משנה אע"פ דאינו דומה לדין של לחם לעירוב. אבל החת"ס הק' מהרמב"ם (הלי טומאת אוכלים פ"ו הי"ב) שפסק לגבי טומאת אוכלין דאתרוג שנפרס ותחבו בכוש או בקיסם אינו חיבור (ולכן אם נפלו משקין על חלק מהאתרוג אין כולו מקבל טומאה), דחיבור אדם אינו חיבור, ולפי"ז הקשה מנ"ל למילף לחם משנה לקולא מעירובין, נילף לחומר מהכשר לטומאה. ולכן הביא החת"ס בשם המנחת יעקב דכיון דהא דבעינן לחם משנה שלימות אינו מה"ת רק אסמכתא, ממילא י"ל דכיון דבעירובין שהוא דרבנן קרי ליה ככר שלם, ה"ה לגבי לחם משנה דהוא ג"כ דרבנן (והיינו כחילוק היעב"ץ הנ"ל).

אבל החת"ס העיר דהרמב"ם השמיט כל הסוגי דתפירה בקיסם אפילו לגבי עירובין, ולכן הסביר דהרמב"ם ס"ל כהסוגי בפסחים (פ"ה.) וחולין (ע"ג.) דחיבורי אוכלין כמאן דמפרתי דמי, ומכש"כ דתחיבת קיסם לא מהני. לשיטת הרמב"ם באתרוג בודאי לא מהני לחבר הפיטם ע"י מחט, אבל בשו"ע נפסק כמו הסוגי בעירובין, ומ"מ יש מקום לחלק בין חיבור לצורך דאורייתא לחיבור לצורך דרבנן.

חילוק שו"ת התעוררות תשובה דחיבור ע"י אדם מהני בדבר שנעשה שלם מעיקרא ע"י אדם

המאירי בר"ה (כ"ז : ד"ה המשנה החמישית) הסביר הא דשנינו דיבק שברי שופרות פסול, דמיירי בשופר שנחלק לרחבו לשני חלקים או שלושה, ונשאר כל חלק מהם חתיכת שופר בעגולה, ואין בה כדי שיעור, וחזר הוא וחברו והשלים את השיעור פסול משום שהם שני שופרות, והקשה שם המגיה (אות 20) דמה

שנחשב בי או ג' שופרות אע"פ שדבקו חלקי שופר אחד, היינו לפמשי"כ תוס' בזבחים (ק"ה: ד"ה חיבורי) בשם התוספתא, וכן נפסק ברמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"ו הי"ב) שחיבורי אדם אינו חיבור, והוסיף בשם אביו בעל התעוררות תשובה זצ"ל דלא ק' מכאן על מה שנפסק בהל' בציעת הפת (סי' קס"ח ס"ב) דחיבור שני חצאי לחם ע"י קיסם הוי לחם שלם, משום דשאני אתרוג שגדל בשלימות, ובתולדתו היה שלם, ואח"כ נחתך, בזה לא מהני חיבור האדם, משא"כ בלחם דמעיקרא נעשה דבר שלם ע"י אדם, לכן אם נפרד מועיל בו חיבור ע"י אדם (שוב מצאתי דחילוק זה נדפס בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' תל"א), וכן ת"י הבית מאיר (אהע"ז סי' ק"ל ס"ח), והחסדי דוד על התוספתא (סופ"ק דעוקצין), ושו"ת בית שער (אוי"ח סי' ע"ד ד"ה ובספר).

לפי הבנת הר"ש בתוספתא לא מהני חיבור אדם באתרוג דמצוה

והנה תוס' בזבחים (ק"ה: ד"ה חיבורי) הביא תוספתא (אהלות פ"ד ה"ג) דנחלק אתרוג ותחבו בכוש חיבורי אדם אינו חיבור, ואמנם הרמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"ו הי"ב) פ"י דמיירי לענין טומאת אוכלין, אבל הר"ש באהלות (פ"ג מ"ד) פ"י דהתוספתא מיירי באתרוג דמצוה, וא"כ לפי הר"ש מבואר מפורש בתוספתא דאתרוג דמצוה לא מהני חיבור ע"י אדם, ודלא כחידושו של הבית יעקב, ואפשר יש לדייק כן גם ברמב"ם הנ"ל שכי' דאין חיבור אדם חיבור לכל דבר (פ"י לא רק לגבי טומאת אוכלין, אלא גם לגבי אתרוג דמצוה).

עוד יש להעיר דבספר מלאכת שמים (להג"ר יצחק דב הלוי במברגר זצ"ל אב"ד וירצבורג כלל י"ח ס"ג) הק' על הבית יעקב מהאי תוספתא וכתב שנדמה לו שנעלם ממנו האי תוספתא, ואם הי' רואהו הי' פוסל אתרוג שחברו העוקץ בו במחט, אבל בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' מ"ו) הקשה עליו מהרמב"ם שפסק דחיבור אדם לא הוי חיבור בהל' טומאת אוכלין ולא פסק כן לגבי לולב, אבל בשו"ת מהרש"ם (ח"ז סי' צ"ד) העיר על הבנין ציון דנעלם ממנו ביאור הר"ש הנ"ל בדברי התוספתא, והאריך שם להביא עוד כמה מקורות בהאי סוגי דחיבור ע"י אדם, ונשאר בקושי על הבנין ציון משיטת הר"ש דס"ל דאתרוג למצוה אינו מצטרף, אבל לענ"ד נראה דאפילו אם נעלם מהבנין ציון שיטת הר"ש, מ"מ הערתו במקומה עומדת, דאם הרמב"ם לא הביאו משמע דלא ס"ל הכי לגבי לולב (ולא הדיוק שהבאנו שהרמב"ם כי לכל דבר), אבל יש לדחות ישוב זה כיון דהרמב"ם לא פסק האי דינא דחיבור הלחם גם בהל' עירובין.

קושיית הפנים מאירות דחיבור ע"י קיסם לא יחשב כחיבור ללחם משנה

והנה הפנים מאירות בזבחים (ק"ה:): הוכיח מהתוספתא הנ"ל דחיבור בקיסם לא מהני גם לענין לחם משנה ולא דמי לעירובין, והק' על השו"ע בהל' בציעת הפת (סי' קס"ח ס"ב) שפסק דחיבור ע"י קיסם מהני ללחם משנה, אבל בשו"ת המהרש"ם הנ"ל כי דאפשר יש ליישב קושייתו לפמשי"כ תוס' בנוזיר (נ: ד"ה ת"ש) לחלק דחיבור בידי אדם לא מהני שיחשב כחיבור לטמא אחרים, והסביר תוס' דאפשר להיות שכן הקבלה, אבל לצרף האוכלין לקבל טומאה בכביצה, התם חיבור אדם הוי חיבור דהרי כל האוכלין מצטרפין לכביצה.

יישוב האור שמח לקושיית האחרונים על הבית יעקב מהתוספתא

אבל רבינו האור שמח זצ"ל (הובא בתורת ראשי הישיבות על סוכה עמוד תשע"ו) יישב הקושי על הבית יעקב מהבנת הר"ש בתוספתא, והסביר דהר"ן כי דהא דחסר כשר ביו"ט שני הוא דווקא בחסר במקצת, אבל בנחתך לשנים לא שמיה אתרוג כלל, ולפ"ז אפשר התוספתא מיירי באתרוג שנחלק לשנים והפסיד שם אתרוג, ולכן לא מהני חיבור, משא"כ בניטלה פטמתו דעדיין שמיה עליו, בכה"ג אפילו ע"י חיבור אדם לא נקרא חסר.

חיבור אדם מהני לעשותו שלם כשהוא רק משום חשיבות ולא מעיקר הדין

והנה בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סוסי" ל"ג) כ' דיש לחלק בין היכא דבעי שלם מעיקר הדין, ובין היכא דהוא רק משום חשיבות, דבלחם משנה שהוא רק משום חשיבות סגי בקיסם, וכמו"כ בעוקץ של אתרוג כיון דאינו עיקר הפרי, ורק משום חשיבות בעינן שיהיה שלם, לכן מהני חיבור ע"י מחט לפי הבית יעקב.

ניטל פטמתו בשאר ימי החג

יש להסתפק אם אתרוג כזה שנפל הפיטום וחברו במחט כשרה בשאר ימי החג. מקום הספק הוא לפמ"ש"כ הרמ"א (סי' תרמ"ט ס"ה) ניטל פיטמתו או עוקצו דינו כחסר וכשר מיום ראשון ואילך, וע"ז סמך הבית יעקב שהתיר ליטלו בשאר הימים ולברך, אבל המ"ב (סקל"ו) הביא בשם המ"א (וכן שיטת הריטב"א בסוכה כ"ט: ולבוש סי' תרמ"ח ס"ז וחת"ס בסוכה ל"ה): דפסול ניטל הפיטום הוא משום הדר, ולכן אין להקל א"כ א"א למצא אחר (ודלא כשיטת הא"ר סי' תרמ"ט סקט"ו ושו"ת שואל ונשאל ח"ג סי' קמ"ח וערוה"ש סי' תרמ"ט ס"ח שפסקו כהרמ"א דניטל פיטמתו כשר בשאר הימים), דאז יש לסמוך על המקילין, דבלא"ה רוב הפוסקים ס"ל כשיטת הרמב"ם דהפסול משום הדר כשר בשאר הימים, ומ"מ הביא בשם הפמ"ג (א"א סק"ז) דאין לברך גם במקום ספק ספיקא משום חומר ברכה לבטלה.

סיכום לדינא

תבנא לדינא נחלקו גדולי הפוסקים אם בדיעבד אפשר לצאת ידי חובתו בחוה"מ ולברך על אתרוג שנפל הפיטום וחיברו במחט, ובדליכא אתרוג אחר בודאי יטלו, דלא גרע מנפל הפיטום לגמרי ולא חיברו, ומ"מ אינו כדאי לברך משום חשש ברכה לבטלה.

נידונים בהלכות אבילות

לעילוי נשמת

אמי מורתי מרת גנענדל בת ר' יהודה ארי' הכהן הכ"מ

נלב"ע כ"ד טבת תשפ"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

קריעה וצידוק הדין והספד בערב יוהכ"פ

מי שמת לו מת בערב יוהכ"פ, קורע ומברך "דיין האמת" כמו בכל אבל, אע"פ שאין אומרים צידוק הדין (עי' מט"א סי' תר"ה ס"ד), כיון שמבואר ברמ"א (יו"ד סי' ת"א ס"ו) שאין אומרים צידוק הדין ביום שאין אומרים תחנון, ובערב יוהכ"פ אין אומרים תחנון גם בשחרית, אמנם השו"ע הרב (סי' תר"ד ס"ד) כ' שאומרים צידוק הדין בערב יוהכ"פ על חכם בפניו (ועי' מ"ב סי' ת"כ סק"ד).

הספד בערב יוהכ"פ

בשהתיר להספיד בערב הרגל (סי' תקמ"ז ס"ג), והבה"ל (שם ד"ה שמותר) הסתפק אם מותר להספיד אחרי חצות, אבל לת"ח היקל משום דלא עדיף מחוה"מ. ובענין הספד על כל אחד אחרי חצות, מרן הגרשז"א זצ"ל החמיר בזה (הליכות שלמה פורים פ"ט הערה 89) ואילו מרן הגריש"א זצ"ל התיר להספיד כל אדם בערב שבת אחרי חצות (ציוני הלכה – אבילות עמוד צ"ח).

רחיצה וטבילה לאונן בערב יוהכ"פ

הגשר החיים (פכ"ג הערה 5) הסתפק אם אונן יתרחץ ויטבול לפני הקבורה בערב יוהכ"פ, או רק אחרי הקבורה, ולמסקנו נקט שאם יהיה לו זמן אחרי הקבורה, עדיף טפי.

יציאה מביתו לקיום מצות כפרות

אסור לאבל לצאת מביתו בתוך ימי השבעה כדי לקיים מנהג כפרות, דהרי יכול לקיים המנהג גם בביתו אם יביאו לו התרנגול, או שיכול לעשות הכפרות על כסף.

ברכת הבנים בערב יוהכ"פ בתוך השבעה

מִרְן בַּעַל שֶׁבֶט הַלְוִי זַצ"ל פֶּסֶק (נִשְׁמַת רַחֵם), שְׁמוֹתָר לֵאבֵל תּוֹךְ הַשְּׁבַעָה לְבָרַךְ אֶת בְּנָיו וּבְנוֹתָיו בַּעֲרַב יוֹהֲכ"פ, וְלוֹמַר כָּל הַנוֹסַח הַרְגִיל, אַע"פ שְׁבִלִיל שֶׁבֶט בַּתּוֹךְ הַשְּׁבַעָה אֵינוֹ מְבָרַךְ אֶת בְּנָיו (עֲרוּה"ש ס"י ת' ס"ה בִּשְׁם הַמַּהֲרִי"ל מִשּׁוֹם שֶׁנֶּחֱשַׁב כְּדָבָר שֶׁבְצַנְעָא, שְׁנוֹהֵג אֲבִילוֹת בִּזְהָ גַם בַּשֶּׁבֶט).

יציאה לבית הכנסת למנחה בערב יוהכ"פ בתוך השבעה

כִּי הַדְּרָכִי מִשֶּׁה (יִו"ד ס"י שִׁפ"ד סִק"ג) שְׁמוֹתָר לֵאבֵל לִלְכַת לְבִיחֲכַנ"ס לְהַתְּפַלֵּל מִנְחָה בַּעֲרַב יוֹהֲכ"פ, וּמ"מ אִם אֵינוֹ יוֹצֵא וְהוּא מִתְּפַלֵּל מִנְחָה בְּבֵית, אַע"פ שֶׁאֵין אוֹמְרִים וִידוּי בְּבֵית הָאֵבֶל (בַּה"ט ס"י תִּקְפ"א סִק"ו בִּשְׁם הַט"ז ס"י קל"א סִק"ט), מ"מ בַּעֲרַב יוֹהֲכ"פ אוֹמְרִים אֶת הַוִּידוּי שֶׁבְּסוֹף תְּפִילַת לַחֵשׁ, הוּאִיל וְהַשְּׁעָה צְרִיכָה לְכַךְ (כַּה"ח ס"י קל"א סִק"ה), וּבְכָל אוֹפֵן הוּא מִתְּפַלֵּל לְפָנֵי הַתִּיבָה (בַּה"ל ס"י קל"ב).

טבילה ורחיצה בערב יוהכ"פ

כִּי הַרְמ"א (ס"י תר"ו ס"ד) מִי שֶׁמֵת לוֹ מֵת בֵּין ר"ה לְיוֹהֲכ"פ, מוֹתָר לְרַחוֹץ וּלְטַבֹּל בַּעֲרַב יוֹהֲכ"פ, דְּיוֹהֲכ"פ מְבַטֵּל שְׁבַעָה, וְהוֹסִיף הַמ"ב (סִק"ג) דַּה"ה בַּעֲרַב יוֹהֲכ"פ, אֲבֵל הַהִיתָר הוּא רַק שְׁעָה אוֹ שְׁתַּיִם קוֹדֵם הַלִּילָה (מ"ב סִק"ה), וְהַהִיתָר הוּא גַם לְרַחוֹץ וְגַם לְטַבֹּל בְּמִים חֲמִינְלוֹכוּ"ע (שֵׁם סִק"ד) מִשּׁוֹם רַחִיצָה זוֹ הִיא מְצוּה כְּדִי שֶׁלֹא יֵהָא חֲצִיצָה בְּטַבִּילָה (שֵׁם סִק"ו).

שאר דיני אבילות בערב יוהכ"פ

אַע"פ שִׁיוֹהֲכ"פ נֶחֱשַׁב כְּרַגֵּל לְבַטֵּל אֲבִילוֹת שְׁבַעָה (שׁו"ע או"ח ס"י תִּקְמ"ח ס"א), וְלִכֵּן מוֹתָר לְכַבֵּס בְּגָדָיו כְּבַר מַחְצוֹת כִּוּוֹן שֶׁא"א לְהַמְתִּין עַד הַלִּילָה, וּמ"מ לֹא יִלְבַּשׁ אֶת הַבְּגָדִים הַמְּכּוּבָסִים עַד סְמוּךְ לְיוֹהֲכ"פ (שׁו"ע שֵׁם ס"י), אֲבֵל שֶׁאֵר דִּינֵי אֲבִילוֹת כְּגוֹן יִשִּׁיבַת קֶרֶקַע וְחִלְצַת מְנַעֲלִים נוֹהֲגִים עַד הַלִּילָה (מ"ב שֵׁם סִק"ט), דֹּאֵין שׁוֹם מַעֲלָה לַעֲרַב יוֹם כִּיפּוֹר מִשֶּׁאֵר עֲרַב יוֹם טוֹב (ח"א כָּלֵל קִמ"ד ס"ח) אֵלֹא לְעַנִּין מְצוֹת אֲכִילָה, וְרַק בְּרַחִיצָה הַקִּילוֹ מִשּׁוֹם שֶׁרַחִיצָה הִיא לְכַבּוֹד הַרְגֵל, וְכִשְׁרוּחֵץ בַּעֲרַב הַרְגֵל יֵהֵנָה מִכֵּךְ בְּרַגֵּל, מִשֶּׁא"כ בִּשְׁאֵר הַדִּינִים לֹא יֵהֵנָה בְּרַגֵּל מִכֵּךְ שִׁיפְסִיק אוֹתָם כְּבַר בַּעֲרַב הַרְגֵל (מ"א ס"י תִּקְמ"ח סִק"א), וְלִשְׁיטָה זוֹ הָאֵבֶל צְרִיךְ לְשַׁבֵּת עַל גְּבִי קֶרֶקַע בְּסַעוּדָה הַמְּפַסְקַת (מ"א ס"י תר"ו סִק"י, וְשׁו"ע הֵרַב שֵׁם סִי"ד, וְח"א כָּלֵל קִמ"ד ס"ח). אֲבֵל י"א דָּגָם שֶׁאֵר דִּינֵי אֲבִילוֹת מוֹתָרִים מִן הַמְּנַחָה וְלַמַּעֲלָה שֶׁל עֲרַב הַרְגֵל (שְׁעָה"צ ס"י תִּקְמ"ח סִק"ט בִּשְׁם הַא"ר), וְלִכֵּן מוֹתָר לוֹ לְלַבּוֹשׁ מְנַעֲלִים וּבְגָדֵי יו"ט לְפָנֵי סַעוּדָה הַמְּפַסְקַת, וְלִשְׁבֵּת עַל כֶּסֶף רַגֵּל בְּזִמְנֵי סַעוּדָה הַמְּפַסְקַת, מִשּׁוֹם שֶׁהַסַּעוּדָה הַזֹּאת הִיא כְּסַעוּדַת יוֹם טוֹב, וְהַמִּיקָל בְּדָבָר יֵשׁ לוֹ עַל מִי לְסַמּוֹךְ (רַע"א ס"י תר"ו עַל הַמ"א סִק"י, וּפְתִי"ש יו"ד ס"י שִׁפ"ז סִק"א, וּמַט"א ס"י תר"ו סִט"ז, וְשַׁע"ת שֵׁם סִק"י).

האם אבל תוך שלושים או תוך י"ב חודש יכול להיות שליח ציבור ביוהכ"פ

כִּי הַמ"ב (ס"י תִּקְפ"א סִק"ז) בִּשְׁם הַמ"א (סִק"ד), אֲבֵל תּוֹךְ י"ב חוֹדֵשׁ עַל אֲבִיו וְאִמּוֹ, אוֹ תּוֹךְ שְׁלוּשִׁים עַל שֶׁאֵר קְרוּבִים, אִסוּר לְעַבּוֹר לְפָנֵי הַתִּיבָה בְּר"ה וְיוֹהֲכ"פ, דַּהָא דִּינָם כְּרַגֵּלִים לְכָל מִיִּלִּי, וּבְדִלְכֵא חֲזוֹן אַחַר שְׂרֵי אֲפִילוֹ בְּר"ה וְיוֹהֲכ"פ (בְּגָדָר מְקוּם שֶׁאֵין אַחַר שִׁיעֵבּוֹר בְּמִקּוּמוֹ, הַסְּבִיר מִרְן הַגְּרִיש"א זַצ"ל, שֶׁהוּא דוּוֹקָא אִם הַהַבְּדֵל בֵּין בַּעֲלֵי הַתְּפִלָּה הוּא גְדוֹל וְנִיכָר – צִיּוּנֵי הַלְכָה אֲבִילוֹת עֲמוּד תִּס"ח), וְאַע"פ שֶׁר"ה וְיוֹהֲכ"פ מְבַטְלִין אֲבִילוֹת שְׁלוּשִׁים, מ"מ כִּי הַפְּמ"ג (א"א סִק"ד) דְּרַגֵּל אֵינוֹ מוֹעִיל לְעַנִּין זֶה כִּוּוֹן דְּמַדַּת הַדִּין מִתּוֹחָה עֲלָיו, אֲבֵל הַמַּט"א (שֵׁם סִק"ג) וְקַצְשׁוּ"ע (ס"י קכ"ח ס"ח) הוֹסִיפוּ, שֶׁאִם אֲבֵל עַל שֶׁאֵר קְרוּבִים כְּבַר הַחֲזִיק לְהַתְּפַלֵּל בְּיָמֵם נוֹרָאִים, יִכּוֹל לְהִיטֵב ש"צ בַּתּוֹךְ הַשְּׁלוּשִׁים, כִּוּוֹן שֶׁר"ה וְיוֹהֲכ"פ מְבַטְלִין גְּזִירַת שְׁלוּשִׁים. עוֹד יֵשׁ לְצִיּוֹן, שֶׁהַגְּלִיוֹן מִהַרְש"א

(יו"ד סוסי' שע"ו סק"ב ובסי' שצ"ט ס"א סק"ד) כ' שאם הוא הש"צ הקבוע, יכול להתפלל אפילו בתוך השבעה משום שהוא קצת אבילות בפרהסיא אם לא יתפלל.

האם אבל יכול להיות ש"צ בימים נוראים כשאין שם אחר הגון כמותו או שמקבל שכר והוא דחוק בפרנסתו

עוד הוסיף המטה אפרים (שם סכ"ד), אם אין שם אחר הגון כמותו, כגון בקול ערב או שהוא גדול בתורה ובמעשים טובים, מוטב שיהיה האבל שליח צבור כיון שהוא הגון יותר, ועוד הוסיף, אפילו באבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, שהוחזק כבר כמה שנים להתפלל בשכר מחמת דחקו, והוא מרוצה לקהל, ויש ספק אם יחזרו אחר שליח צבור אחר שמא לא תערב תפלתו לצבור, יש להתיר שהאבל יתפלל.

לבישת קיטל

כ' המ"ב (סי' תר"י סק"ח) שאבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, או תוך שלושים על שאר קרובים, יכול ללבוש הקיטל, ויש מקומות שנוהגים שאין האבל לובשו (וע' אג"מ יו"ד ח"ד סי' ס"א סק"ז שמנהגו שאין לובשים הקיטל). בביאור מנהג הלובשים הקיטל, כ' הט"ז (שם סק"ג) שתלוי בטעמים שכתב הרמ"א למנהג לבישת הקיטל, שלטעם הראשון שהוא בגד נקי ולבן דוגמת מלאכי השרת, אסור לאבל ללבוש הקיטל כיון שאין לאבל ללבוש בגדי שבת, אבל לטעם השני משום שהוא בגד מתים, וע"ז לבו נכנע ונשבר, מותר, ומסיק שם כי מי שסומך על טעם השני ולבוש הקיטל לא הפסיד (וכן פסקו השו"ע הרב שם ס"ט, וח"א כלל קמ"ד סט"ז, ומט"א סי' תר"י ס"א וסי' תקפ"ד ס"ג).

יזכור בשנה ראשונה

נחלקו הפוסקים אם אבל על אביו ואמו, אומר "יזכור" בשנה ראשונה לאחר פטירתם :

י"א שימנע, משום דעלול לעורר בכי ולגרום בלבול וצער ביו"ט לציבור ולהם, ועוד שהמתים נדונים למעלה בשנה ראשונה, ולפי הטעם הזה כ' בשו"ת מלמד להועיל (ח"א סי' נ"ב) דבשנה מעוברת יש להקל בחודש העיבור כיון דאין דנים אותם יותר. ולהנהיגם כן, נחלקו הפוסקים אם האבל גם צריך לצאת מביהכ"ס בשעת יזכור. הקצשו"ע (סי' קל"ג סכ"א) כ' דנוהגין שאבל על אביו ואמו בשנה ראשונה לאחר פטירתם, גם יוצא מביהכ"ס בשעת יזכור, אבל התוס' חיים (על הח"א ה' שבת כלל ז' סק"ד) ומרן החזו"א זצ"ל ס"ל, דאמנם אינו אומר "יזכור", אבל א"צ לצאת מביהכ"ס (דינים והנהגות פי"ח ס"ג).

לפי מנהג זה, מי שאביו נפטר בשנה זו, ואמו נפטרה לפני יותר משנה, אינו נמנע מלומר "יזכור" בעד נשמת אמו, אבל אינו מזכיר נשמת אביו בשנה ראשונה.

מאידך גיסא, הפמ"ג בהל' חוה"מ (סי' תקמ"ז א"א סק"ב) וכן בגשר החיים (פרק ל"א ס"ב או ז') כתבו שאומרים "יזכור" גם בשנה ראשונה, ואדרבה בשנה הראשונה צריכים יותר רחמים שיתפללו בעדם ולפסוק צדקה בעדם. ובאג"מ (יו"ד ח"ד סי' ס"א סק"י) כ' דאמנם יש קצת טעם להנהיגם שלא להזכיר נשמות בשנה ראשונה, דיש לחוש שיבכה מאחר והמת אינו משתכח מן הלב עד אחר י"ב חודש, אבל בכל זאת אין למחות במי שרוצה להזכיר נשמות אביו ואמו בשנה ראשונה, משום דאדרבה הנכון עמו.

מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה – תפלה פט"ז סק"ח) ס"ל, כיון שהפוסקים הסוברים שלא לומר יזכור הוא משום שעלול לבוא לידי בכיה יתירה שתפריע לשמחת החג, א"כ מי שיודע שיכול להתגבר על עצמו ולא יגיע לידי כך, יאמר יזכור גם בשנה ראשונה.